

Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aruiibfdergisi>

Stratejik bir pazar araştırması: Dünyada tütün, Türkiye’de pipo ve pipo tütünü

A strategic market research: tobacco in world, pipe and pipe tobacco in Turkey

Burak Külli^{a*}

^a Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İstanbul, Türkiye, burak.kulli@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7367-9788

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru: 20 Nisan 2021

Kabul: 4 Mayıs 2021

Anahtar kelimeler:

Pazar Araştırması,
Rekabet Çevresi,
Stratejik Yönetim,
Tütün Sektörü,
Pipo

Makale türü:

Araştırma makalesi

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 20 April 2021

Accepted: 4 May 2021

Keywords:

Market Research,
Competition Environment,
Strategic Management,
Tobacco Sector,
Pipe

Article type:

Research article

ÖZET

Bu çalışmada, tütün pazarının genel/dış çevre ve iş/rekabet çevresinin analiz edilmesi; Türkiye’de pipo ve pipo tütünü pazarının durumunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Dünyada ve Türkiye’deki tütün ve tütün ürünleri üreticileri için genel çevre unsurlarını PEST Analiziyle irdelenmiştir. Sonrasında, Türkiye’de pipo ve pipo tütününün durumu derinlemesine görüşmeler ile ortaya konmuştur. Tütünün dünyada ve Türkiye’deki durumu farklı tarafların bakış açısından ortaya konulmuştur. İkinci kısımda çalışmaya katılan paydaşlar, Türkiye’de pipo tütünü üretilmemesinin sektör bazında büyük bir problem olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle, Türkiye’deki küçük üreticilerin, yurtdışındaki büyük üreticiler karşısında üretim yapma ve satış yapma şansının da son derece az olduğu vurgulanmıştır. Özellikle döviz kurunun artmasıyla üreticiler, dışarıdan temin ettikleri malzemelere ulaşmakta zorlanmaktadırlar. Buna karşın, pipo dernek ve kulüpleri, Türkiye’de üretici ve tüketiciyi bir araya getiren bir platform görevi üstlenmektedir. Sağlık otoriteleri, hükümetler ve uluslararası örgütler, diğer tarafta büyük tütün üreticilerinin yarattığı monopolcü piyasa koşulları Türkiye’deki pipo üreticilerini açısından zorlayıcı rekabet şartları oluşturmaktadır. Türkiye’de ve dünyada niş bir pazar olan pipo sektörü, zorlayıcı rekabete rağmen varlığını sürdürmektedir.

ABSTRACT

This research aims to analyze the world tobacco industry’s external environment and its competitive environment and determine the pipe and pipe tobacco market in Turkey. External environment factors have been analyzed with PEST analysis for the tobacco industry worldwide and in Turkey. In the next phase, Turkey’s pipe and pipe tobacco markets have been examined utilizing in-depth interviews. The tobacco industry in the world and Turkey have been examined from different perspectives. The interview participants, Turkey’s pipe tobacco industry seniors, have pointed out that the manufacturing of pipe tobacco is one of the most significant problems in the market. Moreover, the micro manufacturers of Turkey face weak production and sale chance toward top producers in the industry, and the pipe tobacco sector has full of holes in Turkey. The frame of the external environment of the world tobacco sector has been drawn and then discussed the impact of health authorities, governments, and international organizations on it. Coercive conditions of monopolistic competition and giant tobacco producers’ effects in the Turkish tobacco sector have been discussed. Findings show that the pipe industry, a niche market in the world and Turkey continues to exist despite the challenging competition conditions.

* Sorumlu yazar / Corresponding author

E-posta / E-mail: burak.kulli@istanbul.edu.tr

Atıf / Citation: Külli, B. (2021). Stratejik bir pazar araştırması: Dünyada tütün, Türkiye’de pipo ve pipo tütünü. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 9-22.

1. Giriş

Tütün ve tütün endüstrisi dünyada ve ülkemizde dev işletmelerin elindedir. Aynı zamanda çok fazla dış çevresel etken de tütün endüstrisi üzerinde etkili olmaktadır. Bu araştırmada tütün endüstrisinin çevresel faktörlerinin irdelenmesi ve bu doğrultuda daha niş bir pazar olan pipo ve pipo tütününü pazarının Türkiye’deki durumunun ortaya koyulması amaçlanmıştır. Araştırma hep çevresel değişkenlerin tütün endüstrisi üzerindeki etkisini incelemesi hem de pipo ve pipo tütününün Türkiye’deki durumunu analiz eden ilk araştırma olmasından ötürü son derece önemlidir. Bu araştırmayla Türkiye’deki pipo pazarının durumu ilgililer için açık bir şekilde ortaya koyulabilir.

Dünya’da tütün tüketimi 2010-2017 yılları arasında %2 azalmıştır. Bu gidişata paralel olarak 2031 yılına kadar dünyada genelinde %21 ile %38 arasında bir azalması beklenmektedir (Genov, 2019). Türkiye’de tütün ve türevlerinin tüketimi önceki yıllara göre azalmaktadır. Yasal düzenlemeler, karşıt reklamlar ve üreticilerin tütün ekim alanlarına farklı ürünler dikme yönünde teşvik edilmesiyle tütün mamulleri tüketiminde kişi bazında azalma yaşanırken, 2008 ile 2016 yılları arasında tütün mamulleri tüketimi %31,3’ten %26,5’e düşmüştür (TÜİK, 2016). Buna karşın, ülkemizde 2020 yılında tütün üretimi %12,2 artış göstererek 76.540 ton olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2020).

Türkiye’de, Eskişehir bölgesindeki maden yataklardan çıkarılan lületaşında (meerscham) ve ithal gül ağacı kökünden pipo üretimi yapan işletmeler bulunmaktadır. Bu işletmelerden bazıları zanaatkarların atölyeleri bazıları da seri üretim yapan işletmelerdir. Bunun dışında, evde pipo üretimi yapıp satan (putting out) ustalar da bulunmaktadır. Bu ustaların ürettiği pipolar “Usta Pipo” (Master Pipe) olarak adlandırılmaktadır. Ülkemizde pipo üretimi yapan şirketler çoğunlukla yabancı ülke pazarlarına yönelik çalışmaktadır. Avrupa pazarı, Türkiye’nin pipo ihracatının en yoğun olduğu pazardır. İhracatçı işletmelerin yanında az sayıda olmakla beraber ithalat yapan işletmeler de bulunmaktadır. Bu işletmeler özellikle, Avrupa’dan gül ağacı kökü (briar) ve Amerika’dan mısır koçanı (corn cob) pipoların yoğunluklu olarak ithalatını yapmaktadırlar.

Dünyada iyi bilinen yaklaşık 200 kadar firma olmakla birlikte, bunların büyük çoğunluğu Avrupa kökenlidir. Bu üreticilerden 50’ye yakını makine üretimi pipolar yapmaktadırlar. Türkiye’de ise gül kökü ağacını kullanarak üretim yapan Şahin Pipo ve Pipsan olmak üzere iki firma vardır. Şahin Pipo, birçok segmentte el işi, makine üretimi ve karma yöntem kullanarak pipo üretimi ve ihracatı yapmaktadır. Pipsan ise, üretimini İtalyan Dapper firmasıyla ortak gerçekleştirmektedir. Daha çok alt ve orta segmentte makine üretimi ağırlıklı üretim yapmaktadır. Türkiye’de pipo ustalarının sayısı ise son derece fazladır. Bunun nedeni, Türkiye’nin doğal zenginliği olan lüle taşının yüksek el işçiliği gerektirmesidir. Eskişehir Odunpazarı çevresinde konumlanan çok sayıda üretici hem tütün tüketimi için hem de süs objesi olarak kullanılmak üzere lüle taşı pipo üretimi yapmaktadır. Eskişehir’de lüle taşı yataklarının bolluğu nedeniyle 16. Yüzyıla tarihlenen pipolar olduğu görülmektedir. Günümüzde Altınay Meerscham Pipes ve Yunar Pipe uluslararası arenada en bilinen üreticilerdir. Bu üreticiler dışında Eskişehir’de daha çok butik üretim yapan 30 dolayında atölye bulunmaktadır. Ustalar arasında kendilerinden sonra 10-15 yıl içinde lüle taşı pipo ustalığı zanaatının ortadan kaybolacağı ortak görüşü hakimdir (Acar, 2019)

Türkiye’de kısıtlı sayıda oyuncunun bulunduğu pipo üretimi pazarı çevresel belirsizliklerin yoğun ve tüketici tercihlerinin de öngörülmesi zor olduğu bir pazardır. Buna ek, pipoluk tütün imalatında da karmaşık ve belirsizlikler vardır. Türkiye’de pipoluk tütün olarak kullanılan Virginia,

Burley ve Oryantal tütünleri üretilmektedir. Hatta tüm dünya genelinde 0,18 milyon ton üretim hacmine sahip Oryantal tütünlerin %26’sı Türkiye sınırları içerisinde başta İzmir olmak üzere, Samsun ve Antakya’da üretilmektedir. Buna karşın, Türkiye’de 2017 yılından iki farklı pipo tütününü üreticisi bulunuyorken, günümüzde pipo tütününü üretimi yapılmamaktadır (Tanrıverdi ve Seydioğulları, 2017). İç piyasaya yönelik olarak üretim yapan işletmeler bulunmamaktadır. Buna ek, yabancı üreticiler de Türkiye’den tütün ithal etmekte ancak Türkiye’de işlenmiş pipo tütününü üretim yapmamaktadırlar.

Türkiye’de tütün üretiminin önündeki en önemli kısıtlar yasal sınırlamalar ve kuruluş maliyetleridir. Yabancı pipo tütününü üreticilerinin, tütünün uzun süre dayanması için kullandıkları kimyasalların Türkiye’de kullanımında sınırlama bulunmaktadır. Bu nedenle, yabancı üreticiler bu pazarın dışında kalmaktadır. Tütün üretiminin yapılamaması, pipo üreticilerinin iç pazardaki paylarında ciddi bir daralmaya neden olmaktadır. Bu nedenle pipo kullananlar, pipo tütünlerini yurtdışından, kendi çabalarıyla elde etmektedirler. Ticaret Bakanlığı’nın kısıtlamaları gereği ise tüketiciler her yurtdışı seyahatlerinde beraberlerinde 250 gram ile kısıtlı olmak üzere pipo tütününü getirebilmektedirler (Dışişleri Bakanlığı, 2020). Buna ek, Türkiye’de tütün ve tütün ürünleri başta olmak üzere, bunları tüketmekte kullanılan araçların reklamının yapılmasında yasaklama ve sınırlamalar bulunmaktadır. Tütün Kontrolü Çerçevesi Sözleşmesi gereği, sırasıyla 13. ve 16. maddelerde belirtilen tütün reklamı, promosyonu ve sponsorluğu; çocuklara ve çocuklar aracılığıyla satış yapılması ile doğrudan, sırasıyla 11. ve 12. maddelerde belirtildiği üzere tütün ürünlerinin paketlenmesi ve etiketlenmesi; öğretim, iletişim, eğitim ve toplumsal bilinç ile dolaylı olarak tütün ürünlerinin reklamının yapılması engellenmiştir (Ergüder, 2008).

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmada, tütün pazarının genel/dış çevre ve iş/rekabet çevresinin analiz edilmesi; Türkiye’de pipo ve pipo tütününü pazarının durumunun ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, genelden özele dünyada ve Türkiye’de tütün ve tütün mamulleri sektörü ve pipo pazarı üzerinden genel çevre özellikleri ortaya konulmuştur; Türkiye’deki pipo ve pipo tütününü sektörüne ilişkin durumun detaylıca irdelenmiştir.

Türkiye, lüle taşı pipo üretimi açısından ve briar ağacından üretim yapan ihracatçılarıyla dünyada önemli bir konumdadır. Bir diğer önemli etken ise Türkiye’nin pipoluk tütün olarak tercih edilen oryantal tütünde dünyada lider konumda olmasıdır. Her iki özelliğine rağmen Türkiye’nin tütün ve pipo tütününü pazarındaki etken olamamıştır.

Araştırma kapsamında dünyada tütünün dış çevre koşulları ve Türkiye’de pipo tütününün durumu ele alınmıştır. Araştırmada ortaya koyulan sonuçlar uluslararası ve ulusal derneklerin analizleri, raporları, bilimsel etkinlik sunumları ve mülakat katılımcılarının verdikleri bilgilerle sınırlıdır. Araştırma kapsamında incelenen makaleler, bildirimler, haber metinleri doğruluğu teyit edilmiş bilgilerden oluşmaktadır. Türkiye’de pipo ve pipo tütününe yönelik iş/rekabet çevresi analizinde pazarın aktörleri ile yapılan görüşmelere sektörün bütününe mâl edilemez; ancak sektör hakkında araştırmacılar açısından yol gösterici niteliktedir.

2.2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada, tütün endüstrisi genel çevresinin analizinde PEST analizinden yararlanılmıştır. PEST analizi, stratejik yönetim yazınında

politik, ekonomik, sosyal ve teknolojik dış çevresel faktörlerin pazar analizi çerçevesinde gözden geçirilmesini sağlayan bir analiz yöntemidir (Carr ve Nanni, 2009). Politik çevre faktörü; yasal düzenlemeler, dış ticaret düzenlemeleri, uluslararası ilişkiler gibi konuları incelemektedir. Ekonomik çevre faktörü; ekonomik durumu, ticari ilişkileri ve bu ilişkilerin boyutunu, uluslararası ekonomik ilişkileri, ekonomide etkili olan büyük aktörleri ve uluslararası sektör raporlarını ele alır. PEST analizinde sosyokültürel alt faktörler; çevreye karşı duyarlılık, tüketici alışkanlıkları ve eğilimleri, demografik özelliklere bağlı değişimleri ve toplumsal eğilimleri ele almaktadır. Teknolojik faktörler çerçevesinde; yenilikler, girdi kaynak maliyetleri, altyapı ve gelişmişlik düzeyi gibi özellikler ele alınmaktadır (Daft ve Marcic, 2016). Bu incelemede; ulusal ve uluslararası örgütlerin raporları, yasal uygulamalar, sosyokültürel tüketim alışkanlıklarına yönelik çıktılar, ticaret ve ziraat odaklı derneklerin raporlarına yer verilmiştir.

Tütün endüstrisi dünya ekonomisinde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Buna karşın, ülkeler ve ulusal-uluslararası örgütler tarafından eleştiri oklarının hedefinde olan bir endüstridir. Bu büyük endüstri içinde pipo tütününü %0,086'lık payıyla niş bir alandır. Türkiye ise pipoluk tütün olarak tercih edilen oryantal tütün ve pipo üretiminde kullanılan lületaşında dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. Bu durum Türkiye'nin pipo ve pipo tütününü üretiminde ilk sıralarda yer alabileceği gibi bir algı oluşturabilir. Buna karşın, Türkiye'de pipo üreticilerinin sayısı son derece kısıtlıdır. İronik bir şekilde bandrollü pipo tütününü satışı da 2018 yılından bu yana yapılmamaktadır. Türkiye'de üretimi 16. yüzyıla dayanan pisonun ve pipo tütününün dünyadaki durumu ve Türkiye'de etkin olamaması araştırma problemini oluşturmaktadır (Cresswell, 2007).

İkinci aşamada, Türkiye'de pipo ve pipo tütününe yönelik rekabet çevresi analizi yapılmıştır. Rekabet analizi çerçevesinde pazarın yapısı ve sınırları incelenerek pazarın çevresi hakkında detaylı bir anlayış oluşturulması sağlanmıştır (Porter, 1980; Ülgen ve Mirze, 2013). Az sayıda pipo üreticisi hem iç pazarın hem de dış pazarın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde üretim yapmaktadır. Pipo tütününü ise iç piyasada satışı yapılmadan ihraç edilmekte; yurtdışında üretilenler ise yasal düzenlemeler nedeniyle ve pazarın darlığından ithal edilememektedir. Buna karşın, faal pipo derneği ve pipo kulüpleri bulunmaktadır. Bu tezatlara karşın, pipo kültürünün ayakta tutan ve iç pazarda pipo üretimini devam ettiren koşullar ve altında yatan sebepler bir diğer araştırma problemini göstermektedir. (Cresswell, 2007).

Rekabet çevresi analizinde, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yönteminden ve derinlemesine mülakat yönteminden yararlanılmıştır. Doküman incelemesi yöntemiyle; ulusal çapta kanunlar, tüzükler, tebliğler ve KHK'lar irdelenmiştir. Yine ulusal ve uluslararası haber ajanslarının belgelerine ve akademik yayınlara başvurulmuştur. Elde edilen iş/rekabet çevresi raporu kapsamında Türkiye'deki pipo pazarındaki aktörlerin karşılaştıkları sorunlar ve bunların nasıl üstesinden geldiklerine yönelik bir örnek olay (durum) analizi yapılmıştır.

Bu analiz türü; sorunun çevredeki gerçek aktörlerle iç içe geçtiği, olgu ve çevre arasında keskin bir ayrımın yer almadığı, çoklu bakış açısının, kanıtın ve/veya veri kaynağının olduğu durumlarda kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir (Yin, 1984). Örnek olay çalışması kapsamında çok sayıda verinin elde edildiği dış çevre ve iç çevre analizlerinden faydalanılarak Türkiye'de pipo ve pipo tütününün durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya katılacak bireyler, yine bu pazarın aktörleri arasından kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir (Güler vd., 2015). Pipo dernek ve kulüpleriyle iletişime geçilmiştir. Pazardaki diğer aktörler tespit edilerek, bu aktörler ve temsilcilerine ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında, bir pipo derneği yöneticisi, bir pipo koleksiyoneri, iki farklı

pipo üreticisi ve bir pipo ticareti yapan esnaf ile 20 Şubat-1 Mart 2020 tarihleri arasında görüşülmüştür. Görüşmelerde pazarın tanımlanmasına ilişkin Ülgen ve Mirze tarafından oluşturulan Pazar tanımı formundan yararlanılmıştır. Sonrasında yapılan yüz-yüze görüşmelerde ise nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden derinlemesine mülakat yöntemi tercih edilmiştir (Cresswell, 2007).

PEST analizi ve rekabet analiziyle tespit edilen sorunlar soru formatına getirilerek yarı yapılandırılmış bir formatta katılımcılara sorulmuştur. 20 Şubat 2020 günü katılımcılar ile özel görüşme öncesinde sorunlar stratejik analizlerin sonuçlarına yönelik bulgular kendilerine aktarılmıştır. Derinlemesine mülakatlarla tarafların bir aradayken dile getiremedikleri sorunları dile getirilmeleri sağlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcılara buldukları çevrede temsil ettikleri özelliklerine yönelik soruların sorulması tercih edilmiştir. Bu çerçevede araştırmaya katılanlara 5 farklı soru yöneltilmiştir.

Örnek olay araştırmalarında, kişilerin öznelliğe yatkın olma ve genele mâl edilememe gibi sorunlar olduğu düşüncesiyle bu nitel araştırma yöntemine önyargı ile yaklaşılmaktadır (Yin, 1984). Buna karşın, araştırmanın tutarlı ve teyit edilebilir olması araştırmayı güvenilirlik ve geçerlilik açısından destekleyecektir (Heale ve Forbes, 2013; Sığı, 2018). Sorunlara ilişkin bulgular daha önceden yapılan genel çevre ve rekabet çevresi analizleriyle belirlenmiştir. Araştırmada veri çeşitlemesi yöntemiyle aynı duruma yönelik hem doküman incelemesi ve mülakatlarla ile veri toplanmış ve bunlar karşılaştırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yapılan stratejik analizler katılımcılarla paylaşarak görüşlerini desteklenmesi sağlanmıştır. Son olarak süreç, stratejik yönetim alanında araştırma yapan akademisyenlerle paylaşarak tarihsel akış için ve neden-sonuç akışı içinde mantıksal hataların olup olmadığı irdelenmiştir (Merriam, 1990). Bu sayede hem içsel geçerlilik hem de mantıksal tutarlılık sağlanmıştır.

3. Dünya'da ve Türkiye'de Tütün ve Tütün Mamulleri Pazarının Genel Çevre Unsurları

Küresel tütün ve tütün mamulleri sektörü, politik ve yasal unsurların sıkı denetimi altında olan önemli bir ekonomidir. Düzenlemeler ve caydırıcı yaptırımların bulunduğu sektördeki gelişmeler, ülkeler ve çokuluslu tütün ve tütün mamulleri ticareti yapan işletmeler tarafından küresel boyutta izlenmektedir. Uluslararası kuruluşlar, uluslararası iş birlikleri ve hükümetler tütün üretimini sürekli kayıt altında tutmayı hedeflemektedir. Tütün ve tütün üretiminin ülke ekonomilerine, sosyal ve çevresel gelişmelere olan etkisi bu nedenle küresel ve ulusal çaptaki aktörlerce etkilenmektedir.

Genel çevre unsurları, işletmelerin doğrudan ve/veya işletmenin rekabet çevresinin durumu üzerinden dolaylı olarak faaliyetlerini etkileyen unsurlardır. Modern stratejik yönetim yaklaşımı, sistem yaklaşımı çerçevesinde işletme, rekabet çevresi ve genel çevreyi ele almaktadır (Ülgen ve Mirze, 2020). İşletmelerin rekabet içinde olduğu ana pazar bir sistem olarak ele alınırsa, işletmeler bu pazarın içerisinde yer alan alt sistemlerdir. Sistem yaklaşımı olarak ele alındığında her bir pazarı oluşturan ve pazardaki rekabet koşullarını bağlayıcı genel çevresel unsurlar da yer almaktadır. Genel unsurların yer aldığı çevre, genel/dış çevre olarak adlandırılır. Genel/dış çevre, sistem yaklaşımı çerçevesinde işletmeleri doğrudan etkileyebileceği gibi, işletmelerin rekabet çevresindeki faaliyetleri üzerinde de etkili olabilir (Yaşoğlu, 2015).

Tütün ve tütün mamulleri sektöründe de paydaşları etkileyecek, ulusal ve uluslararası genel çevre unsurları bulunmaktadır. Bu unsurlar,

paydaşların üretim, tüketim, satış ve pazarlama gibi faaliyetleri üzerinde doğrudan etkiye sahiptir.

3.1. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisinde PEST Analizi

Araştırma çerçevesinde ilk olarak nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle küresel tütün ve tütün mamulleri sektöründeki genel çevre unsurları incelenmiştir. Bu çerçevede uluslararası kurumların raporları, ülkelerin ulusal raporları, Türkiye'deki bakanlıkların raporları, yerli ve yabancı gazete haberleri ve akademik makaleler incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında PEST Analizi unsurları olan politik, yasal, ekonomik, sosyokültürel ve demografik, teknolojik çevre unsurları ile ilişkilendirilerek tütün ve tütün mamulleri sektörüne yönelik dış çevresel özellikler karşılaştırmalı olarak ortaya koyulmuştur.

3.1.1. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisinin Politik Çerçevesi

Dünya üzerinde 1,1 milyar kişinin tütün ve tütün ürünleri tükettiği düşünülmektedir. 356 milyon kişinin ise tütünü çiğnemek ve enfiye (snuff) yöntemiyle kullandığı tahmin edilmektedir (NCI, 2020). Tütün bitkisi yukarıdaki ifade edilen özelliklerinin dışında ilaç (başta AIDS tedavisi olmak üzere), ecza, parfüm, yakıt (uçak yakıtı olarak) sanayilerinde ve tarımda zirai ilaç (insektisit) ve gübreleme amaçlı kullanılmaktadır (Richard Dawkins Foundation, 2014). Ülkeler, tütün ürünlerinin iç piyasalarda satışından ve ithalatından yüksek vergi gelirleri elde etmektedir. Türkiye'nin de aralarında yer aldığı üreticiler tütün ürünlerinin satışından önemli gelir elde etmektedir. Buna karşın, tütün ve tütün ürünlerinin tüketilmesinin insan sağlığı açısından kanıtlanmış ciddi zararları vardır. Ülkeler ve uluslararası kuruluşlar, tütün ürünlerinin kısıtlanması yönünde sert politikalar uygulamaktadır. Bu açıdan hem uluslararası kuruluşların uygulamaları hem de çeşitli ülkelerin uygulamaları incelenmiştir.

3.1.1.1. Uluslararası Kuruluşların Uygulamaları

Tütün tüketimine yönelik kısıtlamalarda, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) yaptığı kampanyalarla başı çekmektedir. Tütün ve tütün mamulleri kullanımının dünyadaki en büyük önlenebilir ölüm nedeni olduğuna dikkat çeken dünya sağlık örgütü ayrıca tütün tüketimi ve pasif içiciliğe maruz kalmak nedeniyle ülkelerin yüksek sağlık harcamalarına katlandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte, tütün ürünleri kullanımı ve pasif içicilik nedeniyle ülkelerde yaşanan iş gücü kaybının 1 trilyon dolara yaklaşan bir verimlilik kaybına yol açtığı da ifade edilmektedir (NCI, 2020).

WHO'nun araştırması istinaden, dünyada tütün kullanımını, pasif içiciliği azaltmak ve geleceğe yönelik sağlık, çevre, ekonomi ve sosyal alanlarda bireylerin insan hakları evrensel beyannameyi çerçevesinde sahip oldukları en yüksek sağlık standartlarına ulaşması yönünde harekete geçmek adına WHO çatısı altındaki ülkeler için 2003 yılı itibarıyla Tütün Kontrolü Çerçevesi Sözleşmesi (The WHO Framework Convention on Tobacco Control/ TKÇS) çağrısını yapmıştır. Türkiye, 2004 yılında sözleşmeyi imzalayarak 2005'ten itibaren TKÇS'ye taraf olmuştur. Dünya'da 2017 yılı itibarıyla sözleşmeye taraf 180 ülke bulunmaktadır. Sözleşme 5.3'üncü maddesi çerçevesinde taraf ülkeler: "*Taraflar, tütün kontrolü ile ilgili halk sağlığı politikaları geliştirilmesinde ve uygulanmasında, ulusal kanunlar doğrultusunda, bu politikaları tütün endüstrisinin ticari ve diğer çıkar çevrelerinden korur.*" fikrini benimsemekte ve uygulamaktadır (Ergüder, 2008).

2008 yılında itibaren üye ülkeler ülkedeki tütün tüketim oranlarının yaş ve cinsiyete bağlı değişimini gösteren "küresel yetişkin tütün araştırması" ve "küresel genç tütün araştırması" araştırmalarını gerçekleştirmektedir. Bu araştırmalar çerçevesinde WHO ve üye ülkeler kendi tütün tüketim eğilimlerini görebilmek için sağlık, ekonomi, çevre ve sosyal değişkenler üzerinde öngörüci hareketlerde bulunabilmektedir.

3.1.1.2. Bazı Ülkelerin Öncü Uygulamaları

WHO'nun 2016 yılı rakamlarına göre ülkeler 2013-2014 yılları arasında tütün ürünlerinin vergilendirmesinden 269 milyar \$ gelir elde etmiştir. Ülkeler her ne kadar TKÇS çerçevesinde tütün tüketiminin azaltılmasının sağlık, ekonomi ve sosyal açıdan ülke refahına katkıda bulunduğunu beyan etmiş olsalar da yine bu ülkeler elde ettikleri vergi gelirinin yalnızca 1 milyar \$'a yaklaşan kısmını tütün ve tütün mamullerinin kontrolünde kullanmışlardır.

Butan Krallığı, ülke genelinde tütün ve tütün mamulleri tüketimini yasaklayan ilk ülke olmuştur (Smoking Ban, 2008). 2004 yılında İrlanda bazı kamusal alanlarda ve işyerlerinde tütün kullanımını yasaklayan ilk ülke olmuştur. Hollanda, Norveç, Yeni Zelanda, İsveç, Estonya, İtalya, İspanya, Uruguay, Almanya, İngiltere, Fransa, Danimarka, Türkiye, Portekiz, Sırbistan, Slovenya'da kamusal alanlarda tütün ve tütün mamulleri kullanımını kısıtlayan ülkeler olmuştur (WHO, 2016).

Bazı ülkeler kendi hazırladıkları raporlar ve TKÇS raporları sonuçları doğrultusunda geleceğe yönelik tütün ve tütün ürünleri tüketimine ilişkin hareketler yapmaktadırlar. Örneğin; Danimarka ve Finlandiya ülkede 2030 yılına kadar tütün tüketimini sıfıra indirmeyi planlamaktadır. Rusya ise, 2015 yılından sonra doğan vatandaşlarına tütün satmamayı planlamaktadır (Seyidoğulları, 2010).

Latin ve Orta Amerika ülkelerinde ise tütün üretimini destekleyen ve kısıtlayan uygulamalar yer almaktadır. Örneğin Küba, 2000 yılından 2019 yılına kadar tütün üretimini %43 oranında azaltmıştır. Hükümet adına çalışan tek ihracatçı konumundaki Habanos, ülke çapındaki üretimin ciddi oranda düşeceğini ifade etmektedir (Jones, 2019). Buna karşın, hükümetin dış piyasaya tütün satışından elde edecekleri geliri devam eden yıllarda %20 oranında artırma hedefi vardır (Mickle, 2016).

3.1.2. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisinin Yasal Çerçevesi

Türkiye'de WHO, AB, Sağlık Bakanlığı ve Tarım Bakanlığı uygulamaları çerçevesinde tütün tüketimini ve üretimini sınırlandırıcı uygulamalar bulunmaktadır. WHO'nun TKÇS'si kapsamında 2005 yılından bu yana halk sağlığı ve tütün tarımı uygulamalarında kısıtlamalara gitmiştir. Türkiye'de ilk olarak, 1996 yılında çıkarılan 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun ile sağlık çalışmalarına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmiştir (Resmi Gazete, 1996). Bu kanunu, 2008 yılında 5727 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (Resmi Gazete, 2008a) ve 5752 ...Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına...Kanun (Resmi Gazete, 2008b) sırasıyla takip etmiştir. 2008 yılında itibaren yürürlüğe giren kanunlar hem 4207 sayılı kanunu revize etmiş hem de güçlendirmiştir. Bu kanunlarla birlikte kamusal alan olarak belirtilen her türlü eğitim, sağlık, üretim, ticaret, sosyal, kültürel, spor, eğlence ve benzeri amaçlı binaların kapalı ortamlarında ve toplu ulaşım ve ticari taksilerde de dahil olmak üzere tüm toplu taşıma araçlarında tütün kullanımı yasaklanmıştır.

2008 yasalarının tütün ve tütün ürünleri tüketimini kısıtlayıcı özelliklerinin yanında tütün ürünlerinin üretimini kısıtlayıcı özellikleri de

bulunmaktadır. Örneğin; tütün yetiştiriciliği için belirlenen alanlarda toplam üretimin sınırlandırılması ve tütün ekim alanlarında alternatif ürünlerin dikimine yönelik teşvikler buna örnektir. Bununla birlikte tütün ürünlerinin üretim tesislerinin uygunluk belge bedellerindeki artış, her yeni tesis için sıfır makine kullanımı gibi zorlayıcı çerçeveler Türkiye’deki tütün üretimini kısıtlamaktadır.

3.1.3. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisinin Ekonomik Çerçevesi

Tüm Dünya’da tütün ve tütün mamullerinin üretiminde 2018 yılı itibarıyla 823 milyar \$’lık bir pazar oluşmuştur. Tütün mamullerinde en yüksek payı %86,7 ile sigara üretimi almaktadır. Pipoluk tütün üretiminin dünya tütün pazarındaki payı %0,085’te kalmıştır ve bu pazarın hacmi 6,1 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir (Tanrıverdi ve Seydioğulları, 2017).

Tütünlerin tasnifinde, tütünlerin kurtulması sırasından uygulanan yöntemlerden yararlanılmaktadır. Buna göre en yaygın ve bilinen tütün çeşitleri Virginia tütünü (Flue-cured), Burley tütünü (Air-cured), Oryantal tütün (Sun-cured) ve ateşte kurutulmuş tütün (Fire-cured) gelmektedir (Tanrıverdi ve Seydioğulları, 2017). 2018 yılında dünyada kayıtlı olarak üretilen tütün miktarı 5,13 milyon tondur. Bu tütünlerin 3,62 milyon tonluk kısmını Virginia tütünleri, 0,58 milyon tonluk kısmını Burley tütünleri ve 0,18 milyon tonluk kısmını ise Oryantal tütünler oluşturmuştur (Abrunhosa, 2019). 0,75 milyon tonluk kısım ise diğer tütün ise genellikle puro ve sigarello üretiminde kullanılan, ya da bu üç ana tütün türüyle karışım olarak kullanılan tütün türlerinden oluşmuştur. Virginia tütünlerinin üretiminde Çin %47 ile Pazar payına hakimdir. Onu sırasıyla, %19 ile Güney Amerika, %15 ile Asya-Okyanusya ve %12 ile Afrika-Ortadoğu takip etmektedir. Burley tütünlerinin üretiminde ise Çin %50 ile pazar lideridir. Sırasıyla %23 ile Afrika-Ortadoğu, Güney Amerika %9 ve Asya-Okyanusya %8 ile takip etmektedir (Abrunhosa, 2019).

Türkiye, Oryantal/Şark tipi tütünlerin üretiminde dünyada pazar lideridir. 2015 yılında Türkiye, 0,06 milyar ton Şark tipi güneşte kurutulmuş tütün üreterek %32,3 ile pazar lideri olmuştur. Türkiye’yi %11,8 ile Yunanistan, %11,3 ile Makedonya ve %10 ile Çin takip etmiştir (Şişik, 2019). Türkiye’de ve diğer Balkan ülkelerinde Oryantal, Şark ya da Balkan ismi verilen tütünler güneşte kurutma yöntemi ile yetiştirilmektedirler. Daha kurak şartlarda yetişen bu tütün türü, daha az sulamayla verimlilik sağlayan bir yapıya sahiptir.

1930-1940 Büyük Buhran (Great Depression) ve savaş dönemindeki Avrupa’da bütün tüketilen tütün ve tütün mamullerinin %90’lık kısmı Türkiye çıkışlı olmuştur. Yine bu yıllarda, Avrupa’daki en büyük tütün alıcısı ve imalatçısı olan Almanya ve Avusturya’da üretilen tütün mamullerine Şark tipi tütün katma oranları %95 ile %97 oranları arasında değişmiştir. Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall yardımları altında Amerikan Virginia ve Burley tipi tütünlerden üretilen blend sigaraların yaygınlaşması ile Avrupa ve diğer birçok ülkede Amerikan tütünleri pazarlarda hâkim olmaya başlamıştır (Tanrıverdi ve Seydioğulları, 2017).

2007 yılında yalnızca Türkiye’de üretilen tütün mamullerinin pazar payı %10’larda olmuştur. Buna karşın 2008 yılından 2011 yılına kadar uzanan süreçte Türk Milli TEKEL’inin özelleştirilmesi ile sadece bir yılda Türk tütünü içeren mamullerin pazar payı %1’in altına inmiştir (Tekel Genel Müdürlüğü, 2008).

Türkiye 2018 yılına gelindiğinde tütün ithalatında 10. sırada ve tütün ihracatında 6. Sırada yer almaktadır. Tüm dünyada tütün üretiminde Türkiye’nin payı %1,23 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında Türkiye, 69799 ton tütün ihracatı yapmıştır. Bu ihracatın 21709 tonu Amerika

(%34,56), 11982 tonu Belçika (%17,16), 4507 tonu Endonezya (%6,45), 2253 tonu Rusya (%3,22), 2210 tonu Romanya (%3,16), 2123 tonu Polonya (%3,04) ve 2064 tonu (%2,95) Almanya’ya yapılmıştır. Buna karşın Türkiye’de ihracata konu olan tütünün yıllara göre oranı ve dolar bazında rakamları azalmıştır. Buna göre 2012 yılında 428 milyon dolara ulaşan pazar, 2018 yılında 391 milyon dolara kadar gerilemiştir (OKA, 2019).

Tütün ve tütün ürünleri üretiminin ülke ekonomilerindeki azalmalarının altında yatan en önemli sebeplerden biri de hiç şüphesiz ülkelerin tütün ve tütün mamulleri üzerindeki tekellerinin ortadan kalkmasıdır. Milli tekellerin ortadan kalkması ile pazarda uluslararası şirketler az oyunculu piyasa yapıları oluşturmaya başlamıştır. Örneğin; 2008 yılında Türkiye’deki özelleştirme faaliyetleri çerçevesinde TEKEL’in tütün ve tütün üretimi lisanslarına 1,72 milyar \$’a sahip olan British American Tobacco şirketi başka bir Amerikan şirketi olan ve hisse sahibi de olduğu Reynold’s American şirketini de 49,4 milyar \$’a satın almıştır. Bu şekilde Türkiye’deki %30’luk tütün ve tütün mamulleri pazar payına sahip olan TEKEL’in faaliyetleri sonlandırılmıştır.

Tütün ve tütün mamulleri kaçakçılığı ise ekonomik çevrenin bir başka unsurudur. Türkiye’de 2017 yılında tüketilen tütünlerin %15’lik kısmının ülkeye kaçak yollarla sokulan ürünler olduğu belirtilmektedir. Bu ürünlerin ülke ekonomisi üzerinde yarattığı açığın 1,23 milyar \$ olduğu ifade edilmektedir (Yardımcı, 2017).

3.1.4. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisinin Sosyokültürel ve Demografik Çevre Unsurları

Türkiye’de tütün ve tütün ürünlerinin üretimi çok eski yıllara kadar uzanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu zamanında tütün bitkisinin ekimi ilk olarak bugünkü Makedonya, Yenice ve Kırcaali’de başlamış ardından Anadolu’da Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Aydın, İzmir ve Manisa’da devam etmiştir (Mercimek, 1999). Tütünün, Osmanlı’da Anadolu halkı ile tam olarak buluşması ise 16. yüzyılın başlarında olmuştur. Tütün, Osmanlı topraklarında üretilmesinin dışında birçok Avrupa ülkesine de ihraç edilmiştir. Özellikle bu dönemde Şark/Oryantal tütünü ismini alan tütün halen Balkan ülkelerinde üretilen tütünleri ifade etmek için de kullanılmaktadır (Seydioğulları, 2010).

Osmanlı’da kıraathane kültürüyle tütünün kullanılması yaygınlaşmıştır. Kimi zaman tütün kullanımı yasaklanmış ve daraltılmış olsa da tütün kullanım alışkanlıkları günümüze kadar gelmiştir. Amerikan yardımları öncesinde kahvehane ve kıraathane kültürünün etkisiyle bir erkek tüketim ürünü olan tütün, 1948-1952 yılları arasında Amerikan yardımları ve dönemin popülist reklamların -ki bunların arasında tütün kullanımının sağlığa yararlarını ifade eden reklamlar da bulunmaktadır- etkisiyle kadınlar için de bir tüketim aracına dönüşmüştür (Seydioğulları, 2010).

Türk tütünü tüm dünyada şark tütünü ya da balkan tipi tütün olarak lanse edilip genelde Virginia ve Burley tipi tütünlerle harmanlanarak üretilip satılmaktadır. Buna karşın, Türkiye’deki yerli üretim tütünün tutundurma faaliyetlerinin engellenmiş olması, tüketici ve üreticilerin yerli tütünden vazgeçmesine neden olmuştur. Bu çerçevede, yasak olmasına karşın dolaylı reklamlar aracılığıyla yabancı tip Türk üretimi tütünler, kimyasal maddeler ile harmanlanarak Türkiye’de satılmakta ve yüksek sayıda kullanıcıya ulaşmaktadır (Özdemir, 2010).

Türkiye’nin 2004 yılından bu yana taraf olduğu TKÇS anlaşması çerçevesinde Türkiye’de her 4 yılda bir “küresel yetişkin tütün araştırması” rakamları TÜİK tarafından açıklanmaktadır. Bu araştırmada cinsiyet ve yaş temelli tütün ve tütün mamulleri tüketim rakamları bildirilmektedir. Türkiye’de nüfusun %26,5’lik kesiminin günlük tütün ve tütün mamulleri tükettiği bilinmektedir. Bu oran kadınlarda %13,3 iken erkeklerde %40,4’e

kadar ulaşmaktadır. Yaş bazında 35-44 yaş arasındaki kesimde günlük tütün ve tütün mamulleri tüketim oranı %35,2'dir. Bu yaş grubunda kadınların %19,6'sı ve erkeklerin %50,6'sı tütün ve tütün mamulleri tüketmektedir. Küresel yetişkin tütün araştırmasının yanında Türkiye'de "küresel genç tütün araştırması" da gerçekleştirilmektedir. Bu istatistiklere göre, 13-15 yaş arasındaki gençlerde 2017 yılı istatistiklerine göre tütün tüketim oranı toplamda %7,7'dir. Bu oran erkeklerde %9,9 ve genç kızlarda %5,3 olarak gerçekleşmiştir (Küresel Gençlik Tütün Araştırması, 2017).

Türkiye'de 18 yaş altı tütün ve tütün mamulleri satışının yasak olması ve yüksek caydırıcılıkta cezaları olmasına karşın, genç tütün tüketicilerin sayılarının yüksek oluşu ve örneklemin öğrenim gören bireylerden seçilmesi geleceğe yönelik tütün tüketiminde artış yaşanabileceğinin bir göstergesi ve bir uyarısıdır.

3.1.5. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisinin Teknolojik Çevre Unsurları

Tütün ve tütün mamulleri üretimi Türkiye'de ve diğer birçok ülkede sıkı regülasyonlar altında gerçekleştirilmektedir. Buna karşın, tütün ve tütün mamullerinin kullanımında inovasyon olarak ortaya atılan ve daha az zararlı olduğunun altı çizilen ürünlerin varlığı da dikkat çekmektedir. Ayrıca tütün ürünlerine ikame olarak; nikotin tuzları, bitkisel karışımlar ve fırınlama yöntemi gibi yeni yöntemler gün ve gün ortaya çıkmaktadır (OKA, 2019). Bu açıdan bu ürünlerin gelecekte pazar paylarını büyük oranda arttıracığı ifade edilmektedir.

Türkiye'de her yeni kurulan tütün ve tütün mamulü üretim tesisinde yeni makine teçhizatı kullanılması kanun ile zorunlu tutulmuştur. Bunun yanında tütün üreticisi ve satıcılarının tütün işletme tesisi kurma uygunluk belgesi, tütün işleme tesisi faaliyet uygunluk belgesi, tütün ticareti yetkinlik belgesini Tarım ve Orman Bakanlığı nezdinde edinmiş olması gerekmektedir. Ayrıca kullanılacak makine teçhizatının da Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan onaylı makineler olması gerekmektedir (Resmi Gazete, 2020).

Türkiye'de, fırınlanmış tütün kullanımı sağlayan makinenin, elektronik sigara ve buhar makinelerinin ve bunlarda kullanılan bitkisel ürünler ile nikotin tuzlarının kullanımı yasalarla engellenmiştir. Buna karşın; internet siteleri, sosyal medya hesapları ve işyerlerinde karaborsa olarak bu ürünlerin satışı yapılmaktadır. Bu durum kanunlar nezdinde alınan sağlık önlemlerini ve kampanyalarını, özendirici uygulamalarla sosyal alışkanlıkları ve kayıt dışı uygulamalarla vergi kaçırma ve ülkenin ekonomik gelir kaybına neden olmaktadır.

Tütün ve tütün ürünleri pazarındaki genel çevre unsurları uluslararası genel unsurlar ve ulusal genel unsurlar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede tütün ve tütün mamullerindeki politik, yasal, ekonomik, sosyokültürel, demografik ve teknolojik gelişmeler irdelenmiştir. Bu genel çerçeve dahilinde, tüm dünyadaki tütün ve tütün mamulü sektörünün %0,085'ini oluşturan ancak en eski tütün tüketim yöntemlerinden biri olan pipo pazarının Türkiye'deki rekabet durumu iş/rekabet analizi çerçevesinde yukarıda ele alınan genel çevre unsurları kapsamında ele alınmıştır.

3.2. Tütün ve Tütün Mamulleri Endüstrisine Yönelik Bulgular

Dünyada ve Türkiye'de tütün ve tütün mamulleri endüstrisine yönelik politik, yasal, ekonomik, sosyokültürel-demografik ve teknolojik unsurlar incelenmiş olup en büyük etkinin ekonomik ve politik-yasal çevresel unsurlar bağlamında gerçekleştiği görülmüştür.

PEST analizi sonucunda her bir unsurun altında belirlenen ifadeler, daha sonra yönetim ve strateji alanında çalışmalar yürüten 4 uzmana

gösterilmiş ve uzmanlardan ifadelerin önemliden daha az önemliye olacak şekilde ordinal sıralanması istenmiştir. Uzmanların sıralamalarının ortalaması alınarak aşağıdaki çevresel unsurlara ait bulgular tablosu oluşturulmuştur (Tablo 1).

Tablo 1. Tütün ve tütün mamulleri sektörünün çevresel unsurlarına ait bulgular tablosu

Politik-Yasal Unsurlar		Ekonomik Unsurlar	
Politik Unsurlar			
1.Ulüstü Örgütlerin hükümetler ve tütün üreticileri üzerindeki baskıları	1,25	1.1,23 milyar \$ kaçak tütün pazarının ekonomiye vurduğu ağır darbe	2,25
2.Hükümetlerin vergilendirmeyi bir gelir elde etme aracı olarak kullanması	1,75	2.Türkiye'nin oryantal tütün üretiminde Pazar liderliğini elinde bulundurması	2,5
3.Dolaylı işgücü kaybı	3	3.Türkiye'nin tütün ihracatında 6. sırada olmasına rağmen hala ithalatta ilk 10 içinde yer alamaması	2,75
Yasal unsurlar		4.Türkiye'de tütün kontrolünün devlet monopolünde üretimden çok uluslu dev şirketlerin eline geçmiş olması	
1.Tütün mamulleri üretimi ve tüketiminde ulusal ve ulusüstü kısıtlamalar	1	5.Tütün üretimi pazarında Türkiye'nin istenen düzeye ulaşamaması	4,75
2.Kaçaklığı önlemek için yapılan yatırımlar	2,25	Teknolojik Unsurlar	
3.Tütün ekim alanlarının sınırlandırılması ve ikame ürün ekiminin desteklenmesi	2,75	1.Yurt dışına kıyasla halen geleneksel teknolojiler ile tütün tarımının gerçekleştirilmesi	
Sosyo-kültürel Unsurlar		2.Tütün üretimi gerçekleştirecek yeni fabrikalar için son teknoloji ve yeni makine-teçhizatın zorunlu tutulması	
1.Türkiye'de geçmişten günümüze tütün ekim alanlarının varlığı	1,75	3.Tütüne alternatif teknolojik ve elektronik nihai tüketici ürünlerinin piyasaya sunulması	
2.Tütünün Türkiye'de kültürel bir olgu olarak varlığı	1,75	1	
3.Avrupa'da oryantal tütün ismiyle Türk tütününün bilinirliği	2,5	2,25	
4.Avrupa ortalamasının üzerinde tütün tüketimi	4,25	2,75	
5.Genç tütün tüketicileri sayısının Avrupa ortalamalarının üzerinde olması	4,75		

Politik unsurlar arasında en önemli ulusüstü örgütlerin hükümetler ve tütün üreticileri üzerindeki baskıları olmuştur ($\bar{x}$:1.25). WHO başta olmak üzere, ülke hükümetlerinin baskıları tütün üretimi ve tüketimi üzerinde ciddi oranda azaltıcı etkilere sebep olması en önemli neden olarak gösterilebilir. Hükümetlerin vergilendirmeyi bir gelir elde etme aracı olarak kullanması ($\bar{x}$: 1,75) ve dolaylı işgücü kaybı ($\bar{x}$: 3) sırasıyla takip etmiştir. Sağlık vurgusu üzerinden yapılan kısıtlamalar, azalan tütün üretimiyle işgücü kaybına neden olmuştur. Hükümetler ise tütün tüketimini azaltmada vergilendirmeyi bir kontrol aracı olarak kullanmışlardır. Her ne kadar dünyada tütün tüketimi oranları azaltıcı bir çeldirici güç olsa da özellikle Avrupa ülkelerinde tütün ürünleri üzerindeki vergiler bir gelir aracı olarak kullanılmıştır. Türkiye'de 2020'nin ilk 9 ayında tütün ve tütün ürünlerine ödenen vergi 46,1 Milyar TL olmuştur.

Yasal unsurlarda ise tütün mamullerinin üretimi ve tüketiminde ulusal ve ulusüstü kısıtlamaların son derece önemli bir rolü bulunmaktadır ($\bar{x}$: 1). WHO'nun başı çektiği ve ülkemizde de 1996 yılından bu yana 4207 ve 5727 sayılı kanunların güncellenmesiyle birlikte tütün üretimine ciddi kısıtlamalar getirilmiştir. Türkiye'de dumansız hava sahası kampanyasıyla birlikte kapalı alanlar ve bazı sosyal alanlarda tütün tüketimine sınırlama getirilmiştir. Özellikle ülkemizde kaçakçılığı önlemek için yapılan yatırımlar ise ikinci sırada yer almaktadır. ($\bar{x}$: 2,25). Tütün ekim alanlarının sınırlandırılması ve ikame ürün ekiminin desteklenmesi ise son sırada yer almıştır ($\bar{x}$: 2,75). Devlet güçleri, tütün üretimini de tütün ekim alanlarını sınırlandırarak ve tütün yerine ikame ürünler ekilmesi yönünde teşvikler sunarak Türkiye'deki tütün üretiminin ciddi oranda düşmesini sağlamışlardır.

Ekonomik unsurlarda ise uzmanlar tarafından 1,23 milyar \$ kaçak tütün pazarının ekonomiye vurduğu ağır darbe en önemli unsur olarak gösterilmiştir ($\bar{x}$: 2,25). Son dönemde sınır bölgelerinden Türkiye'ye sokulan kaçak tütün satışlarında ise artış oranı daha önce hiç olmadığı kadar artmıştır. Türkiye'nin oryantal tütün üretiminde Pazar liderliğini elinde bulundurması ikinci sırada yer almaktadır ($\bar{x}$: 2,5). Kısıtlamalara rağmen, Türkiye'nin oryantal tütün üretiminde dünyadaki liderliğini koruması ise artı bir yön olarak değerlendirilebilir. Türkiye'nin tütün ihracatında 6. sırada olmasına rağmen hala ithalatta ilk 10 içinde yer alamaması ($\bar{x}$: 2,75) ve Türkiye'de tütün kontrolünün devlet monopolünde üretimden çok uluslu dev şirketlerin eline geçmiş olması ($\bar{x}$: 2,75) üçüncü ve dördüncü sırada yer alan unsurlar olarak değerlendirilmiştir. İhracatta ilk sıralarda yer alamamasına rağmen, çok uluslu işletmelerin elindeki tütün pazarı ithalat bakımından dünyada ilk 10 içinde yer almıştır. Uzmanlar son sıraya ise Tütün üretimi pazarında Türkiye'nin istenen düzeye ulaşamamasını koymuşlardır ($\bar{x}$: 4,75). Tütün üzerindeki politik ve yasal çevre üzerindeki kısıtlamalar ekonomik çevrede de kendisini göstermiştir. Tütün üretiminde Türkiye'nin üretimi istenen düzeye ulaşamamıştır.

Türkiye'de geçmişten günümüze tütün ekim alanlarının varlığı ($\bar{x}$: 1,75) ve tütünün Türkiye'de kültürel bir olgu olarak varlığı ($\bar{x}$: 1,75) sosyokültürel unsurlar bakımından ilk iki sırayı paylaşmaktadır. Tütün tüketiminin geçmişle güçlü kültürel bağları olduğu görülmektedir. Osmanlı döneminde tütün ekim alanı olarak kullanılan bazı bağlar günümüzde de halen aktif olarak kullanılmaktadır. Avrupa'da oryantal tütün ismiyle Türk tütününün bilinirliği ise üçüncü önemli unsur olarak sıralanmıştır ($\bar{x}$: 2,50). Türkiye'de Avrupa ortalamasının üzerinde tütün tüketimi bulunmaktadır ($\bar{x}$: 4,25). Kiraathane kültürü, tütün tüketim kültürünün önemli bir yayıcısı olsa da 1950'ler Amerikan yardımlarıyla kadın nüfusta da tütün tüketimi artmıştır. Demografik açıdan bakacak olursak Türkiye'de genel tütün tüketimi yukarıda açıklandığı gibi Avrupa ortalamasının oldukça üzerindedir. Genç tütün tüketicileri sayısının Avrupa ortalamalarının üzerinde olması ise bir diğer önemli unsurdur ($\bar{x}$: 4,75). BM araştırmalarına göre Türkiye'de genç nüfusun tütün tüketimi Avrupa ortalamasının çok daha üzerinde olduğu görülmektedir.

Son olarak ise teknolojik unsurlar değerlendirilmiştir. Yurt dışına kıyasla halen geleneksel teknolojiler ile tütün tarımının gerçekleştirilmesi en önemli unsur olarak gösterilmiştir ($\bar{x}$: 1). Türkiye'de halen tütün tarımının konvansiyonel yöntemlerle gerçekleştirilmesi ise tarımda makineleşememenin bir göstergesidir. Tütün üretimi gerçekleştirecek yeni fabrikalar için son teknoloji ve yeni makine-teçhizatın zorunlu tutulması ikinci sıradadır ($\bar{x}$: 2,25). Bir tütün üretimi tesisi kurmak için yeni teçhizat ve son teknoloji teçhizat kullanımı kısıtlamaları da makineleşmeye geçişi hızlandırıcı bir unsur olarak kullanılmaktadır. Buna karşın, yeni makine ve teçhizatın yüksek maliyetleri üreticiler için bir çeldirici de olabilir. Son unsur olarak ise tütüne alternatif teknolojik ve elektronik nihai tüketici

ürünlerinin piyasaya sunulması sıralanmıştır ($\bar{x}$: 2,75). Teknolojik çevredeki gelişmeler tütün ürünleri üzerinde kısıtlayıcı ya da azaltıcı dolaylı etkiler yaratmışlardır. Tütün ürünlerine ikame nikotin tuzu bazlı ürünlerin piyasaya sürülmesi tütün ürünleri tüketimi üzerinde azaltıcı bir etki yaratmıştır.

PEST analizinde elde edilen bulgular genel anlamda tütün tüketimi üzerinde doğrudan ve dolaylı sınırlayıcı ve baskılayıcı unsurlar olduğunu göstermektedir. Pipo ve pipo tütününden oluşan pipo pazarı ise doğrudan tütün ile ilişkili bir sektördür. Pipo ile tütün tamamlayıcı ürünlerdir. Pipo pazarının niş bir alan olması, bu anlamda tütün pazarındaki herhangi bir değişikliğin pipo pazarında daha sert hissedilmesine neden olabilir. Bu çerçevede, Türkiye'de pipo pazarı bir sonraki başlık altında detaylı olarak irdelenmiştir.

4. Türkiye'de Pipo Pazarının Rekabet Çevresi Unsurları

Küresel çapta, tütün ve tütün ürünleri piyasasında pipo tütünü 6,1 milyar \$'lık Pazar payı ile %0,086 gibi çok küçük bir pazar payına sahiptir (OKA, 2020). Bununla birlikte, bilinen en eski tütün tüketme yöntemlerinde biri olan pipo içmek (pipe smoking) başlı başına bir toplumlar için bir kültür ögesidir. Pipo tütünü, çeşitlilik bakımından en çok çeşitliliğe sahip olan tütün ürünlerinin başında yer almaktadır. Pipo üretimi (pipe making), ülkeden ülkeye farklılık gösteren metotların yer aldığı ve çok eski tarihlere dayanan bir gelenektir.

Türkiye'de yetiştirilen tütün çeşitleri pipo tütünü için son derece uygundur. Ancak, özellikle tütünün uzun süre dayanması için eklenen kimyasallar, 2018 yılı itibarıyla pipo pazarındaki son üretici Hatay Yayladağ Türk Pipo Tütünü'nün piyasadan çekilmesi ile Türkiye'de tütün üreticisi bulunmasına karşın, Türkiye'de pipo tütünü üretimi ve satışı yapan bir işletme kalmamıştır. Pipo tütünü ulaşımın zorlukları paydaşlara nasıl yansıtıldığı önemli bir sorunu teşkil etmektedir.

Türkiye'de gül kökü ağacı, lüle taşı, zeytin, kehrir gibi Türkiye'ye özgü hammaddeleri kullanarak üretim yapan az sayıda üretici bulunmaktadır. Bu niş pazardaki üreticilerin büyük kısmı ürünlerini ihraç etmekle birlikte, Türkiye pazarında da tercih edilmektedirler. Pipo tütününe ulaşımın azalması ve pipo üretim maliyetlerindeki artışın paydaşlar açısından nasıl karşılandığı ise bir diğer önemli sorunsal teşkil etmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'deki pipo pazarının rekabet çevresi ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde paydaşlarla yapılan görüşmeler doğrultusunda irdelenmiştir.

4.1. Pipo Pazarı Rekabet Çevresi Unsurları Analizi

İş/rekabet çevresi analizi kapsamında pazarın iki önemli tarafını oluşturan pipo tütünü ve pipo üretimi göz önünde bulundurularak Türkiye'deki pipo kültürü, pipo üreticileri, tüketicilerin eğilimleri, pipo dernekleri ve kulüpleri, ikinci el ve takas pipo alım satımı yapan aktörlerin sorunları ele alınmıştır.

Araştırma yönteminde ifade edildiği başlığı altında belirtildiği üzere, iş/rekabet çevresi analizi kapsamında nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi metodu ve derinlemesine mülakat yöntemlerinden yararlanılarak veriler toplanmıştır. Yurtiçindeki pipo derneklerinin kayıtları, ulusal çapta kamu ve özel kuruluşların rapor ve yayınlarından, kanun, tüzük, tebliğ ve KHK'lardan yararlanılmıştır. Mülakatlarda ise Türkiye'deki pipo derneği yöneticisi, pipo koleksiyonerleri, pipo üreticileri ve satıcılarından oluşan 5 kişilik ekip ile görüşülerek mevcut durumun belirlenmesinde Örnek Olay Analizi yönteminden yararlanılmıştır (Yin, 1984).

Araştırma sürecinde, araştırma yöntemi bölümünde de vurgulandığı üzere tarihsel süreç içerisinde oluş, neden-sonuç ilişkisi gibi mantıksal düzenin sınanması sağlanmıştır. İlk olarak iş/rekabet çevresi analizi kapsamında Türkiye’de Pipo pazarının yapısı, sınırları ve çevresi incelenmiş; sonrasında ise örnek olay analizinin sonuçlarına bulgular başlığı altında yer verilmiştir.

4.2. Türkiye’de Pipo Pazarının Yapısı ve Sınırları

Pipo ve pipo tütününü üretimi için Türkiye son derece önemli kaynaklara sahiptir. Pipo tütününde aroma verici olarak kullanılan ve diğer tütün türlerine nazaran daha hızlı yanan oryantal tütün üretiminde Türkiye dünyada birinci sıradadır (Şişik, 2020). 2018 yılına kadar uzun süreler boyunca işletilmekte olan Türk Pipo Tütününü (1933) ve Yayladağ Pipo Tütününü (1955) markaları üretimlerine devam etmiştir. Özellikle Türk Pipo Tütününü, 1933 yılından itibaren ambalaj ve logosunda değişiklik yapmadan üretimini sürdürmüş ve üretim tekniği olarak da dünyada örneğine çok az rastlanır şekilde yıllanmış ahşap preslerde dökme şekilde üretilmiştir (Pipo Geleneği, 2020). Bu bakımdan sadece Türkiye’de değil yurtdışında da rağbet görmüş ve beğenilmiştir (Türk Pipo Tütününü, 2020). Ancak özelleştirme sonrası tütün üretimi yapan firmanın el değiştirmesi, artan üretim maliyetleri ve yasal düzenlemelerin etkisinde getirilen kısıtlamalarla birlikte firma tarafından Türk Pipo Tütününü ve Yayladağ Pipo Tütününü’nün üretimi ve firmanın faaliyetleri durmuştur.

Günümüzde Türkiye pipo tütününü için en önemli tütünlerden biri olan oryantal tütünde pazar lideri olmasına karşın, ülkede üretim yapan resmi bir kuruluş bulunmamaktadır. Buna karşın tüketiciler yurtdışından gelirken her girişlerinde azami 250 grama kadar pipo tütününü getirerek vergi muafiyetinden faydalanabilmektedir (Resmi Gazete, 2009).

Türkiye’deki pipo tütününün azlığı nedeniyle kimi pipo tütününü tüketicileri taleplerini karşılamak için yurtdışına giden tanıdıklarına başvururken, pipo derneklerinde ise üyeler arasında pipo tütününü değiş-tokuşu gerçekleştirdikleri belirtilmiştir.

Türkiye’de sayıları ona yaklaşan pipo derneği bulunmaktadır. Bu pipo dernekleri başta İstanbul olmak üzere Ankara, Eskişehir, İzmir ve Gaziantep’te bulunmaktadır. Derneklerin konumu gereği bakıldığında hem İzmir, Antep gibi tütün üreticilerine yakın yerlerde kurulu oldukları ve diğerlerinin ise Eskişehir, İstanbul gibi pipo üretiminin yaygın olarak yapıldığı yerlerde oldukları görülmektedir. Derneklerin çoğu, belirli bir alanda dayanışma derneği statüsünde olup, üyeler üreticiler, tüketiciler ve ustalardan oluşmaktadır (İstanbul Pipo Derneği, 2020a). Ayrıca derneklerde toplumun önemli kesimlerinden kişiler de bulunmaktadır. Pipo ve pipo tütününü hakkında bilgi alışverişi yapıp, üyelerin birbirlerini destekledikleri bir platformdur. Ayrıca dernek üyeleri düzenlenen yerel, ulusal ve uluslararası etkinliklerle birbirlerini desteklemektedirler (İstanbul Pipo Derneği, 2020b).

Türkiye’de şüphesiz pipo pazarını ayakta tutan tütünden ziyade üretilen pipolardır. Pipo üreticileri makine üretimi ve el ile usta üretimi yapanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Türkiye’den pipo deyince ilk olarak akla Eskişehir odun pazarı çevresine konumlanmış lüle taşından yontma el işi üretim yapan firmalar gelmektedir. Özellikle başta üçüncü kuşağa uzanmış Altınay Pipe (Altınay Pipe, 2020) olmak üzere, Odun pazarında irili ufaklı birçok firma bulunmaktadır. Bu firmaların ürettikleri pipolar yurtdışında başta Asya ve Avrupa pazarı olmak üzere birçok ülkeye ihraç edilmektedir. İç pazara yönelik üretim ise genellikle az sayıda pipo tutkunu ile sınırlı olup, ekseriyetle süs eşyası olarak kullanılmaktadır.

Gül ağacı kökünden pipo üretimi yapan Türkiye’de iki önemli firma bulunmaktadır. Bu niş pazarda bulunan iki firmadan biri kökleri 1970’lere

uzanan ve 1982 tarihinde üç kardeş tarafından kurulan Şahin Pipo (Şahin Pipo, 2020) ve yine 1970’lerde kurulan Pipsan’dır (Pipsan, 2020). Şahin Pipo, Avrupa ağırlıklı ihracat yapmaktadır. 12 kategoriye ayırdığı pipolarıyla beraber her gelir grubuna uygun pipolar üretmektedirler. Makine ağırlıklı üretim yapan Şahin markası, Collection, Exclusive ve Diamond kategorisindeki ürünlerinde usta işi pipo üretimine de yer vermektedir. Bununla birlikte Pipsan, daha düşük bütçeye uygun pipolar üretmektedir. Buna karşın geniş yelpazede ürün çeşitliliği bulunmaktadır. 2005 yılında İtalyan bir firma ile anlaşarak orta gelir grubuna uygun Dapper pipoların da üretimine başlamışlardır. Türkiye’deki bu iki kuruluş üretim yapmakla beraber usta işi pipolar da son dönemde rağbet görmektedir. Genelde el ile yontma tekniği ile üretilen teknikler uzun zamandan beri pipo kültürünün içinde olan kimselerce üretilmektedir. Türkiye’de başta Birol Salman Pipes, Prof. Pipes, Arya Pipes, Hakan Çolakoğlu Pipes, Dirican Pipo gibi ustalar tarafından gül kökü ağacından pipolar üretilmekte ve yoğun rağbet görmektedir.

Ülkemizde satışı yapılan pipolar sadece Türkiye’de üretilen pipolar ile sınırlı değildir. Özellikle Şahin Pipo, Pipsan, Pipo Market, Pipsan, Altınay, Pipo Dünyası gibi distribütörlüğü bulunan mağazalarda Avrupa ve Amerikan menşeli gül ağacı kökü, mısır koçanı, demir ağırlıklı pipoların iç piyasaya satışı gerçekleştirilmektedir. Ayrıca daha düşük kalitede Çin menşeli pipoların da online alışveriş sitelerinde satışı yapılmaktadır.

Birçok pipo koleksiyoneri için yıllanmış ve özel zamanlar için sınırlı üretilmiş pipoları makbul bulmaktadır. Bu nedenlerden biri, pipo tutkunları zamanla birlikte piponun belli bir karakteristiğe sahip olacağı düşüncesidir. Bir diğer fikir ise, her piponun bir eşinin benzerinin daha gelmeyeceği ve kıymetinin artacağı düşüncesidir (Hopkins, 2015). Bu bakımdan her iki açıdan da piponun geleceğe iyi bir yatırım olduğu düşüncesi yaygındır. Türkiye’de de ikinci el pipo (estate pipe) alım satımı online alışveriş siteleri ve pipo kulüpleri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Alım-satım ya da takas yoluyla satıcılar yurtdışında bit pazarlarından topladıkları nadir pipoların bakımını yaparak, elden çıkarmak istedikleri pipoların değerini artırarak ya da daha üst kalitesini almak için satış yapmaktadırlar.

4.3. Türkiye’de Pipo Pazarının Rekabet Çevresi

Türkiye’de pipo pazarı paydaş olan her bir taraf için çeşitli avantajlar ve dezavantajlar bulunmaktadır. Bu çerçevede, rekabete konu olan taraflar Porter’ın rekabet analizi çerçevesinde ele alınacaktır. Porter’ın rekabet analizinde olası rakiplerin oluşturduğu tehdit, ikame malların tehdidi, tedarikçilerin pazarlık gücü, müşterilerin pazarlık gücü ve pazardaki rakipler arasında rekabetin şiddeti son derece belirleyicidir (Ülgen ve Mirze, 2020). Bu kapsamda sırasıyla bu unsurlar ele alınacaktır.

Türkiye’de pipo üretimi açısından bakıldığında makine üretimi ve usta tipi pipo üretimi yapan firmalar mevcuttur. Bu firmalar her ne kadar Türkiye’deki lüle taşından üretim yapabilese de (Acar, 2019) ağırlık kısmındaki akrilik, ebonit ve gövdedeki gül ağacında Türkiye dışı bağımlıdır. Pipo üretimi için akrilik ve ebonit Almanya’dan tercih edilirken, gül ağacı kökü ise İtalya’dan temin edilmektedir. Tedarikçilerin ve aynı zamanda yurt dışında üretim yapanların bu nedenle rekabet gücü son derece yüksektir. Türkiye’de pipo üreticileri açısından, değişen kur ve gümrük vergileriyle birlikte Türkiye’de üretim yapmak, dışarıda kitle üretimi yapan firmalara kıyasla çok daha zor ve maliyetli hale gelmektedir.

Pipo tütününü son derece niş bir pazar olup, ikame malların tehdidi neredeyse yok gibidir. Tüketicilerin odağında “pipo içmek” olması nedeniyle diğer tütün ve tütün mamullerine kıyasla birbirlerini ikame etme durumu bulunmamaktadır.

Pipo pazarı niş bir yapıya sahip olsa da son kullanıcılar açısından pazarda müşteriler için pazarda son derece yüksek çeşitlilik mevcuttur. Bununla birlikte, kişi için en iyi pipo deneyimleyerek ortaya koyulabilir. Bu açıdan müşteriler için gelir odaklı segmentasyon, ürün çeşitlendirme ve ağaç kalitesi son derece önemlidir. Bu üç kalemi de göz önünde bulundurmak pipo sektöründeki bir üretici açısından gözden geçirilmelidir. Türkiye’de üretilen pipolarda geniş çeşitlilik ve segmentasyon bulunmaktadır. Örneğin; Türkiye’de bir markanın 12 farklı segmentte üretimi bulunmaktadır; bir diğeri de 6 farklı segmentte üretim gerçekleştirilmektedir. Bu segmentasyon çeşitliliği içerisinde pipoların fiyatları da geniş bir yelpazede farklılık göstermektedir. Değişen ekonomik değerlere karşın tüketiciler için Türk malı bir pipo almak diğer pipolara nazaran daha uygun fiyatlı bir seçim olacaktır.

Pipo üretimi pazarı birçok açıdan dünyada olduğu gibi Türkiye’de de altın çağını yaşayıp yaşamadığı söz konusudur (Logs, 2020). Ürün çeşitliliği, fiyat ve kalite gibi çeşitli unsurlar ve her bir kullanıcı için özel üretim yapabilme gibi fırsatlar üreticiler ve tüketiciler açısından bu niş pazarı cazibeli hale getirmektedir. Buna karşın diğer tütün türleri ve muadiller piponun tütün ve tütün mamulleri pazarındaki payını giderek azaltmaktadır (OKA, 2019). Pipo üretimi dünyada makineleşirken ve pipo üreticisi sayısı azalırken, ülkemizde de lüle taşı ustalığı zanaatının ilerleyen 10-15 yıllık süreçte ortadan kalkacağı inancı hakimdir (Acar, 2019).

4.3.1. Türkiye’de Pipo Pazarının Tanımlanmasına Yönelik Bulgular

Türkiye’de rekabet pazarının yapısı ve çevresi yukarıda detaylıca irdelenmiştir. Bu aşamada, uzman görüşünden yararlanılarak pazarın tanımlanması sağlanacaktır. Pipo pazarının tanımlanmasında Hayri Ülgen ve Kadri Mirze’nin geliştirmiş olduğu pazar ve sektör analizi formundan pazar tanımı ölçeğinden yararlanılmıştır (Ülgen ve Mirze, 2004). Form pazarın tanımlanması adına pazardaki ajanlar, çevresel unsurlar ve yapı hakkında bilgi vermektedir (bkz. Ek 1).

Tablo 2. Pipo pazarının tanımlanmasına yönelik elde edilen bulgular tablosu

Sıra	Pipo Pazarının Tanımlanmasına Yönelik İfadeler	Ortalamalar	Görüşler
1	Pazarın müşteri açısından tanımı	4,2	Pipo sektörü son derece niş bir alan olduğu için müşteriler de belirli bir grubu temsil etmektedir.
2	Pazarın dönen/duran varlıklar açısından tanımı	1,2	Sektördeki tüm varlıklar dönen varlık ağırlıklı kıymet ürünleridir.
3	Pazarın değişken/sabit gider açısından tanımı	1,4	Yüksek oranda değişken gideri vardır. Malzemeler her bir ürün için farklılık gösterir.
4	Pazarın kurumsal davranış biçimleri açısından tanımı	1,2	Pazarda ortaklaşa ve kestirilebilir bir hareketlilik vardır.
5	Pazarın rekabet durumu açısından tanımı	4,4	Buna karşın pazardaki rekabet düzeyi son derece yüksektir.
6	Pazarın giriş zorluğu açısından tanımı	4,2	Pazara giriş yüksek düzeyde bilgi gerektirmektedir. Özellikle bu durum üreticiler açısından fark yaratır.
7	Pazarın kar/satışlar açısından çekicilik derecesi	1,2	Karlılık oranı son derece yüksektir.
8	Pazarın kar/öz varlık açısından çekicilik derecesi	1,2	Yatırımlardan elde edilen kar da yüksektir.
9	Pazarın yıllar itibarı ile	3,4	Karlılığın dengesi

	dengeli karlılık açısından tanımı		dönemler itibarıyla değişiklik gösterebilmektedir.
10	Pazarın yıllar itibarı ile dengeli talep açısından tanımı	2,4	Pazarda talep nispeten dengelidir.
11	Pazarın talebin fiyat elastikliği açısından tanımı	1,8	Talebin fiyat esnekliği son derece düşüktür.
12	Pazarın sorun/olay karmaşıklık derecesi açısından tanımı	2,2	Karmaşıklık derecesi nispeten dengeli bir haldedir.
13	Pazara devlet/resmi makam müdahalesi	1,6	Bir süs eşyası olarak geçen pipo üzerinde devlet müdahalesi düşüktür.
14	Pazarı etkileyen çevresel faktör sayısı	3,4	Çevresel faktörlerin etkisi görece yüksektir. Hammade tamamen dışa bağımlıdır.
15	Çevresel faktörlerin büyük çoğunluğunun değişim hızı	2,4	Buna karşın çevresel faktörlerin büyük çoğunluğunun değişim hızı yavaştır.
16	Pazarın belirsizlik derecesi	2,4	Pazarın belirsizliği son derece düşüktür.
17	Pazarın gelişme hızı	1,4	Kestirilebilir bir yapıda ve çerçevededir.
18	Pazarın yaşam evresi	4,2	Pazarın gelişme hızı buna rağmen çok yavaştır.
19	Pazarın gelişim hızının gelecek yıllardaki durumu	2,2	Tütün ile tamamlayıcı ürünler olması bunda etkilidir.
			Pipo pazarı altın çağını yaşamaktadır. Bu bakımdan olgunluk evresinde olduğu belirtilebilir.
			Pazarın gelişim hızında çok büyük bir farklılık beklenmemektedir.

Pipo pazarında faaliyet gösteren 5 uzmandan formda yer alan unsurları, pazarın durumunu göz önünde bulundurarak doldurmaları istenmiştir. Elde edilen bulguların ortalaması alınarak, pazardaki yönelim hakkında bir tablo oluşturulmuştur (Tablo 2).

Pipo pazarının tanımlarken uzmanlar, sektörün belli bir kitleye hitap ettiğini vurgulamışlardır ($\bar{x}$: 4,2). Pipo pazarında kullanılan ürünler daha likit yapıdadır. Bu anlamda dönen varlıkların çok baskın olduğu bir sektörü göstermektedir ($\bar{x}$: 1,2). Buna karşın üretimde kullanılan hammadde hem dış ülkelere temin edilmektedir hem de doğal ürünler olduğu için her bir piponun üretiminde makine bile kullanılmış olsa farklı değişkenler vardır ($\bar{x}$: 1,4). Bu nedenle değişken maliyetli ürünlerin üretildiği bir pazardır. Pazarda rekabet düzeyi yüksek ($\bar{x}$: 4,4), pazara giriş ise son derece zordur ($\bar{x}$: 4,2). Buna karşın pazarda daha yüksek bir ortaklık kültürü vardır ($\bar{x}$: 1,2). Maliyetlerden kaynaklı karlılık yüksektir ($\bar{x}$: 1,2), yatırımlardan geri dönüş de nispeten yüksektir ($\bar{x}$: 1,2). Pipo uzun dönemli saklanabilen ve stoklanabilen bir üründür. Bu da talebin zaman içinde değişimine karşı sektördeki karlılığı orta dönemde belirsizliğe götürebilmektedir. Buna karşın, karmaşıklık derecesi uzmanlar tarafından nispeten dengeli olarak belirlenmiştir ($\bar{x}$: 2,2). Pipo pazarında, pipo bir süs eşyası kategorisinde olduğu için devlet müdahalesi nispeten düşüktür ($\bar{x}$: 1,6). Ancak, çevresel faktörlerin etkisi ortalamanın üzerindedir ($\bar{x}$: 3,4). Bu durumun ardında, hammadde ve satışların doğrudan yurtdışı ile bağlantılı olması vardır.

Pipo pazarı artık doygunluğa erişmiş bir pazardır (Logs, 2020). Pazarın gelişme hızı son derece düşüktür ($\bar{x}$: 1,4). Uzmanlara göre Pazar artık olgunluk evresini yaşamaktadır ($\bar{x}$: 4,2). Gelecek yıllarda uzmanlar, pazarın gelişme hızında büyük bir farklılık beklenmemektedir ($\bar{x}$: 2,2).

Bu aşamada uzmanlardan pazarın tanımına ilişkin elde edilen bilgiler, pazarı daha net bir şekilde tanımlamayı sağlamıştır. Elde edilen bu bulgular

ışığında pipo sektörüne ilişkin uzmanlarla derinlemesine görüşmeler yapılarak sektörün sorunlarına ilişkin detaylı bilgi toplanmaya çalışılmıştır.

4.3.2. Uzmanlarla Yapılan Görüşmelerin Karşılaştırılması

Türkiye'deki pipo pazarındaki sorunlar üzerine pazarın aktörleri ile gerçekleştirilen mülakatlarda, katılımcılara yöneltilen sorular yukarıdaki ele alınan konularda ortaya çıkan sorunlar göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Bu çerçevede katılımcılara Türkiye'de pazarın değişim (Acar, 2019; Resmi Gazete 2008a; Resmi Gazete 2008b), kalitenin ve beklentilerin tercihler üzerindeki beklentisi (Altan, 2012; Özdemir, 2010), farklı açılardan sorunları olan pazarın geleceğine ilişkin görüşleri (Seyidoğulları, 2010), ekonomik parametrelerdeki değişimlerin aktörlere etkisi (OKA, 2019; Seyidoğulları, 2010) ve son olarak da kaçak ürünlerin piyasa üzerindeki etkisi (Yıldırım, 2017) ve beklentilerine yönelik sorunlar yöneltilmiştir. Bu bulgular ışığında soru cevap şeklinde farklı zamanlarda görüşmeler gerçekleştirilen kişilerin görüşleri irdelenmiştir.

Yöneltilen sorular, araştırmadaki kişilerin etkinlik alanları ile aynı doğrultuda olacak şekilde yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır. Her bir sorunun sonunda soruya ilişkin mevcut durum karşılaştırmalarına yer verilmiştir.

Soru-1: Türkiye'de pipo ve pipo tütünü üretimindeki meydana gelen değişim konusunda ne düşünüyorsunuz?

Pipo Derneği Yöneticisi: *"Türkiye'de pipo üretimi, hem geleneksel el sanatlarının bir ürünü hem de bir zanaat olması nedeniyle kültürel bir parçadır. Bu nedenle, tütün üretiminde olduğu gibi katı kısıtlamalar yoktur. Ancak, tütün ve tütün mamullerini kullanımına özendirmek başlığı altında reklamının yapılması kanunen engellenmiştir. Buna karşın pipo tütünü 2018 yılı itibarıyla hem TPT [Türk Pipo Tütünü] hem de Yayladağ Pipo Tütünü'nü üreten işletmenin çekilmesi nedeniyle sıfırlanmıştır. Ülkemiz, pipo için gerekli tütünleri üretebilen bir ülkedir. Güneşte kurutma yöntemiyle kurutulan tütünler özellikle daha lezzetli ve şekerli bir yapıdadırlar. Buna karşın üretim tamamen durmuştur.*

...Ülkemizde son derece başarılı Avrupa ile yarışır pipolar üretilmektedir. Buna ek dışarıdaki büyük markaların da distribütörleri bulunmaktadır. Buna karşın pipo tütüne ulaşmak son derece zordur. Bu nedenle değiş tokuş, yurtdışı seyahatleri ve kulüpler içinde kendi pipo tütününü üretmek yolları izlenmiştir. Bu da istenen çeşitliliği sağlamamaktadır."

2018 yılından beri ülkemizde yerli ya da yabancı pipo tütününün resmi satışı yapılmamaktadır. Buna karşın, Türk işletmelerinin ürettiği pipolar başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok bölgesine gönderilmektedir (Şahin Pipo, 2020). Pipo üretiminde, lüle taşı pipo üretimi yapan ustaların sayısı azalmakla birlikte son yıllarda artan talep gül kökü ağacından üretim yapan ustaların sayısı artmıştır. Tütün üreticilerinin desteklenmesiyle yerli pipo tütününün üretimi ile ilgili çalışmalar da başlamıştır.

Soru-2: Türkiye'de üretilen pipoları mı yoksa ithal pipoları mı tercih ediyorsunuz? Sizin için bir kalite farkı bulunmakta mıdır?

Pipo Koleksiyoneri: *"Benim yaklaşık 400 kadar pipom var. ...Bunların çoğu briar dediğimiz gül ağacı kökünden üretilmiştir. Pipo kültürü bana dedemden miras olmakla beraber, 30 yıla yaygın bir sürede tüm bunları topladım. Halen, elimdeki pipoları online siteler üzerinden soğuk satış yöntemiyle ya da derneklerde arkadaşlarımla takas ederek ya da satarak kendi koleksiyonumu geliştirmeye çalışıyorum. ...Pipoda kalite yerli olup olmaması değil, ihtiyaçları en iyi şekilde karşılamasıdır. Örneğin; kurum içim sağlamak, hazne genişliği, ağacın yaşı, üretimin serisi benim için son derece önemli unsurları ifade etmektedir. Bu bakımdan yerli ya da yabancı*

diye ayırt etmem. Ama Türkiye'de üretilen pipoların çok hoşuma gittiğini ve yaklaşık pipolarımın yarısını oluşturduğunu söyleyebilirim."

Türkiye'de üretilen yerli pipoların büyük çoğunluğu üretim için İtalyan menşeli gül kökü ağacını tercih etmektedir. Bununla birlikte gül kökü ağacının fırınlanma ve yaşlandırma süreçleri pipo kalitesi üzerinde etkilidir. Tüm süreçleri bir arada geçirse ve aynı ağaç kütüğünden yapılmış olsa dahi her pipo birbirinden farklıdır. Bu nedenle tüketiciler, ürünün yerli olup olmasından ziyade kendileri açısından ne derece önemli olduğuna göre bir ayırım yapmaktadır. Lüle taşı pipolar açısından ise ülkemizde üretilen pipolar en üst seviyeyi oluşturmaktadır. İşlenmemiş lüle taşının ihracatının yasak olması nedeniyle ve ülkemizde önemli üreticiler olması nedeniyle Türk malı lüle taşı pipolar yurtdışında sıklıkla tercih edilmektedir (Acar, 2019).

Soru-3: Pipo üreticileri olarak pipo pazarı ile ilgili öngörünüz nedir? Sizin üretiminizi etkileyecek en büyük unsurlar nelerdir?

Pipo Üreticisi I: *"...Bizim pipolarımızın büyük bir kısmı makine üretimi olup sadece belli kategorilerde ve kişilerin talepleri doğrultusunda el üretimi yapıyoruz. Gül ağacı köklerini İtalya'dan anlaşmalı olduğunuz yerlerden ham bir şekilde alıyoruz. Kökleri üretimden önce en az 3 yıl kuruması için bırakıyoruz. Kaldı ki bazı pipolarımızda 40-50 yıllık bekletilmiş kökler de kullandığımız oluyor. ...Toptan aldığımız ve beklettiğimiz için belki ekonomik krizlere karşı üretim açısından daha avantajlı olduğumu söyleyebiliriz. Ancak hem satışlar noktasında yabancı döviz kurlarının yükselmesi hem de ülkemizdeki engeller üretimimizi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle çoğu zaman elimizdeki stokları eritmekte zorluk da yaşayabiliyoruz. Şu an halen elimizde 1990'lı yıllardan kalma pipolar bulunmaktadır. Ancak ben her şeye rağmen pipo üretiminin altın çağını yaşadığımızı düşününlerdenim. Ürettiğimiz pipoların gelecekte çok değerleneceğini düşünüyorum [gülüyor]. Bu anlamda en büyük sorun ekonomik üretimi artırarak olmaktadır."*

Pipo Üreticisi II: *"Bizim ürettiğimiz pipolar lüle taşından. Eskişehir'de 1958 yılından bu yana Odun Pazarı'nda üretim yapıyoruz. Lüle taşı işlemede çok hassas olması nedeniyle makine kullanımımız minimum seviyede. Buna karşın, ürettiğimiz tüm ürünler el üretimi ve yüksek kalitededir. Ürettiğimiz pipoların satışını genelde başta Çin olmak üzere Asya ve Avrupa'ya yapıyoruz. Butik bir işletme olduğumuz için bizim karşılaştığımız en büyük problem hammadde fiyatından ziyade yurtdışı kargo ve ödeme sistemlerinde yaşadığımız sorunlar oluyor. İç pazarda 45-50 dolar seviyesinde satacağımız bir pipo vergiler ve nakliye bedelleri nedeniyle 200 dolara kadar yükselebiliyor. Ancak gelişen dijital dünya ile birlikte çok daha uygun fiyatlara taşımacılık yapılacağını ve ödeme sistemlerinin gelişeceğini düşünüyorum."*

Pipoların yurtdışında satışa çıkarılması, gelişen bilgi ve haberleşme teknolojileri sayesinde daha kolay hale gelmektedir. Bununla birlikte ülkemize pipoların gelmesi de aynı şekilde kolaylaşmıştır. Ancak kur farkları burada ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Böyle olunca tüketiciler, ikinci el pipolara ya da daha uygun fiyatlılarına yönelmektedir. Bunun sonucunda da üreticilerin elinde 1990 yılından kalma üst segment pipolar kalmaktadır.

Soru-4: Sizden önce pipo üreticileri ve tüketicileri ile görüşme fırsatım oldu. Siz de hem yurtiçindeki firmaların ürünlerini hem de yurtdışındaki firmaların ürünlerini yurtdışına ve iç piyasaya satıyorsunuz. Hem kur farklılıkları hem de yasal kısıtlamalar sizi nasıl etkiledi?

Pipo Ticareti Yapan Esnaf: *"Yabancı pipolarda her zaman belli bir teminat ödemesi yapılması gerekiyor. Bunun üzerine vergi ve kâr payı da eklenince fiyatlar dışarıya göre dolar bazında artıyor. Bir de dolar yükselirse ürün elimizde bile kalabilir. Bu açıdan yerli ürün satmak çoğu zaman daha karlı oluyor. Evet yerli pipo da çok çeşit olabilir. Ama tüm*

yerli pipoların hepsini yurtdışına satamıyoruz. Bunda özellikle ön plana çıkan etmen kalite oluyor. Ürün ne kadar kaliteli ise satma şansımız da o derece yüksek. Ancak, yine de en önemli etkenin kalite olduğunu söyleyebilirim.”

Soru-5: Bildiğiniz üzere Türkiye’de pipo tütününün iç piyasada üretimi yapılmıyor. Piyasada olanların da çoğunun kaçak ve sahte pipo tütünlerinden oluştuğu ifade ediliyor. Siz pipo tütününe ulaşmakta zorluk çekiyor musunuz?

Pipo Üreticisi 1: “Ben pipo tütünlerimi yurtdışından gelen arkadaşlarımdan temin ediyorum. Çoğu yakın arkadaşım bunu bildiği için gelirken mutlaka farklı tip tütünler getiriyorlar. ...Ancak Türkiye’deki çoğu insan bir pipo ve tütün üreticisi ülke olmamıza rağmen ve pipo tütününe ulaşmakta zorluk yaşıyor. ...Ayrıca tütünün üretimine yönelik ciddi kanuni sınırlamalar var. Bu da küçük üretici için son derece sınırlı bir çerçeveye oluşturuyor. Buna karşın piyasadaki devler de karsız ve niş bir iş olduğu için üretimden kaçınıyor. Hal böyle olunca ulaşmak son derece zor.”

Pipo Koleksiyoneri: “Aslında çok makbul bir pipo tütünü vardı, Türk Pipo Tütünü. Ancak 2000’lerde itibaren hem üretimi hem de tadı son derece bozuldu. Sonrasında da yanlış hatırlıyorsam 2016’da [2018 yılında gerçekleşiyor] piyasadaki çekildi. ...Ben tütünlerimi genelde bir arkadaşarımdan satın alıyorum. Sık uçuş yaptığı için yurtdışına her gidişinde bana sorar mutlaka. ...Türkiye’de güzel bir kültürü öldürmek üzere. Birkaç kişinin çabalarıyla pipo sektörünün ayakta kaldığı söyleyebilirim. Pipolarımız kaliteli ama tütünsüz hiçbir uygunluğu yok maalesef.”

Tüketiciler, tütüne ulaşmakta zorlanmaktadır. Yerli pipo tütününün satıldığı dönemlerde de satıcılar son derece az getirisi olması nedeniyle yerli tütün satan çok az yer olduğu bilinmektedir (Özseyhan, 2016). Buna karşın, Avrupa ve dünya pazarında çok çeşitli pipo tütünleri satışı var. Bu durum üreticileri; kendi aralarında değiş tokuş, kendi tütünlerini üretme ve yurtdışından pipo tütünü getirtmek yönünde yönlendirmektedir. Pipo tütünün, bireysel yolcular için 250 gram ile sınırlı olduğu göz önüne alındığında (Resmi Gazete, 2009) tüketicilerin pipo tütününe ulaşmasının son derece zor ve zahmetli olduğu görülebilir.

Araştırma kapsamında yapılan mülakatlarda pipo sektörünün aktörleri olan katılımcılara alanlarına yönelik beş kategoride sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu Türkiye’de pipo tütünü üretilmemesinin, sektör bazında büyük bir problem olduğunu tekrarlamıştır. Küçük üreticinin, büyük karşısında üretim şansının da son derece az olduğu vurgulanmıştır.

Pipo pazarını üretici, satıcı ve tüketiciler açısından bağlayan en önemli nokta kurdaki dalgalanmalar olmuştur. Özellikle döviz kurunun artmasıyla üreticiler, dışarıdan temin ettikleri malzemelere ulaşmakta zorlanmaktadır. Ayrıca dövizdeki artışla birlikte yükselen fiyatlar talebi azaltmaktadır. Birçok firmada arz fazlası ürün de oluşmuştur. Ancak piponun stoklama maliyetinin düşük olması firmaların üzerinde bir baskı oluşturmadığını göstermektedir.

Pipo kulüpleri, Türkiye’de üretici ve tüketiciyi en çok bir araya getiren platform olmuştur. Düzenlenen ulusal ve uluslararası müsabakalara sponsorluk veren üreticiler ve katılım sağlayan tüketiciler bir anlamda bu küçük pazarda bütünleşmeyi sağlamıştır. Ayrıca pipo içenler için tütün bulmanın en kolay yollarından biri de yine kulüp üyelikleri olmuştur.

5. Sonuç ve Öneriler

Tütün ve tütün mamulleri tüketimi miktarı yıllara göre ciddi oranda azalma göstermektedir. Buna karşın demografik açıdan genç tütün tüketicilerinin sayısı artış göstermektedir. Tüm tütün ürünleri üretiminin %0,085’ini oluşturan pipo tütünü pazarı ise bu sosyoekonomik ve demografik gelişmelerden ziyade ekonomik dalgalanmalardan

etkilenmiştir. Uluslararası sağlık kuruluşlarının raporları doğrultusunda yapılan iş birlikleri ve yasal uygulamalarla tütün tüketimini azaltmada Türkiye başarılı bir grafik çizmektedir (Altan vd., 2012). Ancak, büyük üreticilerin tekelinde olan tütün sektöründe Türkiye’nin rolü son zaman içinde hızla azalmıştır. Özellikle pipo pazarında hem pipo üretiminin hammaddelerinde olan lüle taşına sahip olan hem de en çok aranan tütünlerden oryantal tütününe dünya birincisi olan Türkiye’nin bu 6,1 milyar dolarlık pipo tütünü pazarından payı son derece kısıtlı kalmıştır. Bununla beraber, ülkeye kaçak yollardan sokulan tütünlerin ekonomiye etkisinin 1,23 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan sağlıklı bir toplum oluşturma hedeflerinden vazgeçmeden tütün üreticisini uluslararası alanda desteklemek son derece faydalı olacaktır. Rol-model olarak alınabilecek ülkelerin başında ise Danimarka gelmektedir. Danimarka, kendi tütününü üretmeyecek bir coğrafyadadır. Buna karşın, dünyada önde gelen birçok tütün ve tütün mamulleri markasının da ana ülkesi konumundadır. Danimarka’da dokuz büyük ve uluslararası tütün üreticisi firmanın yanı sıra, sayıları yüze yaklaşan küçük ve orta büyüklükteki firmalar bulunmaktadır. Aynı zamanda Danimarka, tütün ürünlerinden kaynaklanan hastalıkların önlenmesinde Avrupa’da en yüksek başarı gösteren ülke de olmuştur. Ülkemiz için de küçük üreticilerin desteklenmesi ve kooperatifler altında toplandığı bir sistem ile toplumsal sağlığın dengede tutulduğu bir modelin benimsenmesi son derece yerinde olacaktır.

Teknolojik ürünlerin artması ve değişen sosyokültürel çevre karşısında pipo kültürü varlığını korumaya devam etmiştir. Bilinen en eski tütün kullanım yöntemlerinden biri olan piponun Türkiye’de varlığını sürdürmesinde üreticilerin, pipo ustalarının ve pipo dernek ve kulüplerinin etkisi son derece büyüktür. Benzininin satışının yasak olduğu ülkede araba üretmek şeklinde tabir edebileceğimiz tütün pazarında üretici olmak ve üretim yapmak son derece zor ve meşakkatlidir. Ancak, Türkiye’de üretilen pipolar hem süs objesi hem de tütün tüketim aracı olarak yurtdışında ve Türkiye’de yoğun talep görmektedir. Küçük bir pazar olmasına karşın bunun çok üstünde bir ihracat hacmine sahip olan pipo pazarı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de altın dönemini yaşamaktadır. Gelecek yıllarda azalacağı tahmin edilen tütün tüketimi ve hızlı tüketime yönelme alışkanlığı ile pipo pazarının daha da küçüleceği öngörülmektedir. Dünya çapında azalan tütün tüketimine karşın, tütün ürünleri çeşitliliği artmaktadır. Özellikle ülkemizde üretilen tütün hem pipo hem de diğer tütün ürünleri açısından son derece kıymetlidir. Büyük üreticilerin olmadığı pipo tütünü pazarında, yeni girişimcilere rahat hareket etme fırsatı sağlayabilir.

Dernekler ve kulüpler altında birleşen üretici, tüketici ve satıcılar pazarın canlılığını korumasındaki en önemli aktörler olduğu görülmüştür. Dernekler, pipo koleksiyonerleri için pipo değiş-tokuşu ve ulaşılamayan çok yıllık ya da nadir tütünlere ulaşmanın bir yolu ve deneyimlerini meşru bir platforma taşımının yolu olmuştur. Buna ek, üreticiler de dernekler sayesinde geri-dönüşler olarak ürettikleri ürünleri geliştirme şansı elde edebilmektedir. Dernek üyelerinin ortak vurgusu ise bandrollü pipo tütünün eksikliği olmuştur. Birçok üye, yurtdışından getirilmesinden önce yurtiçinde üretilen pipo tütünü tercih edeceklerini vurgulamıştır. Türkiye’nin üretiminde pazar lideri olduğu oryantal tütün, pipo tütünü üretiminde en çok tercih edilen tütün tiplerinden biridir. Dernek üyelerinin yerli bir pipo tütününe duydukları ihtiyacı bu durum açıklamaktadır.

Bu çalışma daha önce hiç ele alınmamış pipo ve pipo tütünü pazarının hem dış hem de iç faktörlerden nasıl etkilendiğini farklı açılardan yansıtmaktadır. Pipo tütünü ve pipo üreticilerinin durumlarını açıklaması bakımından altın çağını yaşayan ve zaman içinde yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilecek bir kültüre de ışık tutmaktadır. Bu haliyle, kendisinden sonra gelecek çalışmalara temel oluşturmaktadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Tüm süreç sorumlu yazar / Burak Külli tarafından yürütülmüştür.

Çatışma Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Teşekkür Beyanı

Bu çalışmada pipo sektörüne ilişkin verilerini bizim ile paylaştığı için Ahmet Ceceli'ye teşekkür ederim.

Kaynaklar

- 4458 Sayılı Gümrük Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Uygulanması Hakkında Karar (2009, 7 Ekim). Resmi Gazete (Sayı: 27369 (Mükerrer)). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/10/20091007-2.htm>
- Abrunhosa, A. (2019, Ağustos). Tütün Üretimine Bakış. II. Uluslararası Tütün Çalıştayı Bildiri, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. Erişim Adresi: <https://www.oka.org.tr/assets/upload/dosyalar/ii-uluslararası-tutun-calistayi-sonuc-raporu-38-90.pdf>
- Acar, Ş. M. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İletişimin geçmişi. *Eskişehir Ticaret Odası, KAPAK*, 52-56.
- Algan, E. (2015). Eskişehir'de İletişim. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 5(8), 1-31. doi: 10.20488/www-std-adolu-educ-tr.220235
- Altan, P., Kılınç, E. A., Aygül, F., İlter, H. ve Öztürk, M. (2012). Türkiye'de Tütün Kontrolünün Başarı Öyküsü. *Türkiye Klinikleri. Pulmonary Medicine-Special Topics*, 5(2), 16-20. Erişim Adresi: <https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-turkiyede-tutun-kontrolunun-basari-oykusu-63202.html>
- Altınay P. (2020, 21 Nisan). *Altınay Pipe içinde* [Tanıtım Yazısı]. Erişim Adresi: <https://www.altinaypipes.com/about-us/>
- Bryman, A. (2004). *Social research methods*. Oxford University Press: New York.
- Carr, L. P. ve Nanni Jr, A. J. (2009). *Delivering results: managing what matters*. Springer Science & Business Media.
- Carsillo, R. (2014, 23 Ekim). Tobacco pipes history: Looking back. Erişim Adresi: <https://www.tobaccopipes.com/blog/tobacco-pipes-history-looking-back/>
- Chris H. (2015). Cellaring tobacco: The do's and don'ts. Erişim Adresi: <https://www.tobaccopipes.com/blog/cellaring-tobacco-the-dos-and-donts/>
- Cresswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Daft, R. L. ve Marcic, D. (2016). *Understanding management*. Nelson Education.
- Ergüder, T. (2008). *Tütün kontrolü çerçeve sözleşmesi küresel sağlık için, küresel eylem*. Sağlık Bakanlığı- Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Genov, Ivan. (2019). *Tütün Tüketimi, Gelişen Mevzuat ve Yeni Ürün Gelişmeleri*. II. Uluslararası Tütün Çalıştayı Sunulan Bildiri, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. Erişim Adresi: <https://www.oka.org.tr/assets/upload/dosyalar/ii-uluslararası-tutun-calistayi-sonuc-raporu-38-90.pdf>
- Güler A., Halıcıoğlu M. B. ve Taşşın S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Heale, R. ve Forbes, D. (2013). Understanding triangulation in research. *Evidence-Based Nursing*, 16(4), 98-98.
- İstanbul Pipo Derneği (2020). *Balkan Pipe Cup*. Balkan Pipe Clubs Association içinde. Erişim Adresi: <http://www.istanbulpipodernegi.org/?pnun=106&pt=BALKAN+PIPE+CUP+2020>
- İstanbul Pipo Derneği (2020, 19 Nisan). Erişim adresi: <https://bilgece.net/istanbul-ili-istanbul-pipo-dernegi>.

- Jones, K. (2019). Cuba, the centrally planned cigar, and its rivals. *The World Economy*, 42(10), 2900-2923.
- Küresel Gençlik Tütün Araştırması (2020, Nisan 21). *Küresel Genç Tütün Araştırması 2017 Raporu*. Erişim Adresi: https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/tutun-mucadele-bagimlilik-db/duyurular/KGTA-2017_pdf.pdf
- Logs (2020, 19 Şubat). 2020: *The Golden Age?* [Forum Gönderisi]. Erişim Adresi: <https://pipesmokersdens.com/threads/2020-the-golden-age.7398/>
- Mercimek, V., (1999). Tarihi süreç içerisinde Türkiye'de yetiştirilen tütün miktarı ve değişim sebepleri, *Tütün Ekspertler Derneği Bülteni*, s.42, Mart-Nisan 1999.
- Merriam, S. B. (1990). *Case study research in education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mickle, T. (2016). Smoked: Cuba's cigar industry isn't ready for its American moment. *The Wall Street Journal*. Erişim Adresi: <https://www.wsj.com/articles/smoked-cubas-cigar-industry-isnt-ready-for-its-american-moment-1463767535>
- NCI (National Cancer Institute). (2020, Eylül 24). *The economics of tobacco and tobacco control*. Erişim Adresi: <https://cancercontrol.cancer.gov/brp/trcb/monographs/monograph-21>
- OKA (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı). (2019). *II. Uluslararası Tütün Çalıştayı Sonuç Raporu*. Bafra, Samsun.
- Özdemir, M. (2010). *Türkiye'de tütün sektörünün tarihi ve ekonomik yapısı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Özseyhan, S. (2016). *Pipoculuk önce kültür sonra disiplin ve en son ritüel. pipo dünyası içinde*. Erişim adresi: <http://www.pipodunyasi.com/omer-parlarin-yorumlarından-derlemeler.html>
- Pipo Geleneği. Türk Pipo Tütünü (2020, 21 Nisan). Hakkında içinde. Erişim adresi: <http://www.tabacturc.com/pipo.html>
- Pipsan (2020, 22 Nisan). *Pipsan hakkında içinde*. Erişim adresi: <http://www.pipsan.com/profil.asp>
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy*. Free Press, New York.
- Resmi Gazete. (2020, 22 Ocak). Tütün Mamullerinin Üretim ve Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 23 Üncü Maddesine ve Diğer Maddelelere Yönelik Tebliğ. Tebliğ No: 2019/71.
- Richard Dawkins Foundation. (2014) *Ebola and tobacco: a teachable moment. national center for science education (NCSE)*. Erişim adresi: <https://ncse.ngo/ebola-and-tobacco-teachable-moment>.
- Rogers, K. (2020, 4 Nisan). *Jean Nicot*. Britannica. Encyclopedia Britannica içinde. Erişim adresi: <https://www.britannica.com/biography/Jean-Nicot>
- Seydiogulları, M. (2010). Dünyada ve Türkiye'de tütünün tarihçesi, üretimi, ticareti ve temel politikaları. *Türk Toraks Derneği Yayını içinde, Tütün ve Tütün Kontrolü (s.3-20)*. İstanbul: Aves Yayıncılık.
- Smoking Ban. (2008, 01 Ağustos). Vikipedi içinde. Erişim Adresi: http://en.wikipedia.org/wiki/Smoking_ban.
- Şahin Pipo. (2020, 22 Nisan). *Şahin pipo hakkında içinde*. Erişim Adresi: <https://www.sahinpipo.com.tr/hakkimizda/>.
- Siğrı, Ü. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Şişik, H. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de Oryantal Tütün Pazarı. II. Uluslararası Tütün Çalıştayı Sunulan Bildiri, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun. Erişim adresi: <https://www.oka.org.tr/assets/upload/dosyalar/ii-uluslararası-tutun-calistayi-sonuc-raporu-3890.pdf>.
- Tanrıverdi, H. ve Seydiogulları, M. (2017). Tütün ekspertleri ve tütün teknolojisi mühendislerinin; tütüncülük ve değişimi ile iktisat, sağlık, kültür ve turizm konularıyla ilişkisine ait görüşlerinin incelenmesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 11-39.
- Taşlıgil, N. ve Şahin, G. (2011). Doğal ve kültürel özellikleriyle İletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(16), 436-452.
- Tekel Genel Müdürlüğü. (2008). *TEKEL faaliyet raporu-2007*. İstanbul: TEKEL Yayınları, 66-69.
- TÜİK. (2016). *Bireylerin tütün mamülü kullanma durumunun cinsiyet ve yaş grubuna göre dağılımı, Türkiye sağlık araştırması*. Erişim adresi: http://untobaccocontrol.org/impldb/wp-content/uploads/reports/turkey_annex2_turkish_health_survey_2010.pdf.
- TÜİK. (2020). *Bitkisel üretim istatistikleri- bitkisel üretim bir önceki yıla göre arttı*. Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2020-3373>.

- Türk Pipo Tütünü (2020, 21 Nisan). Tobacco reviews içinde. Erişim adresi: <https://www.tobaccoreviews.com/blend/3445/tabac-turc-turk-pipo-tutunu-turkish-pipe-tobacco>.
- Tütün Mamullerinin Üretim ve Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 23 Üncü Maddesinin, Puro ve Sigarillo İthalatı, Fiyatının Belirlenmesi ve Yurt İçinde Pazarlanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Kararın 6. Maddesinin, Makaron Üretimi Ve Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 23 Üncü Maddesinin, Yaprak Sigara Kağıdı Üretimi ve Ticaretine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 23 Üncü Maddesinin Uygulanması ile İlgili Tebliğ (2019, 9 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 30650 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/01/20190109-12.htm>.
- Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2008, 19 Ocak). Resmi Gazete (Sayı: 26761 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/01/20080119-1.htm>.
- Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun (1996, 7 Kasım). Resmi Gazete (Sayı: 7533 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4207.pdf>
- Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Kanun'da ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2008, 15 Nisan). Resmi Gazete (Sayı: 26848 (Mükerrer)). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/04/20080415-1.htm>.
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2004). *İşletmelerde stratejik yönetim*. Öğretim Üyesi El Kitabı.
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2020). *İşletmelerde stratejik yönetim* (10. Baskı). Beta Yayıncılık: İstanbul.
- World Health Organization (WHO), (2020). *Tobacco free initiative. protection from exposure to second-hand tobacco smoke. policy recommendations*. Erişim Adresi: https://www.who.int/tobacco/resources/publications/wntd/2007/PR_on_SHS.pdf
- Yaşlıoğlu, M. M. (2015). *Rekabet avantajı ve strateji & yöneticinin el kitabı*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldırım, T. (2017, 22 Ocak). *İçişleri Bakanı Soylu: Bizim için terör ne ise uyuşturucu odur*. Anadolu Ajansı. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/icisleri-bakani-soylu-bizim-icin-teror-ne-ise-uyusturucu-odur/732634>.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yin, R. K. (2009). *Case study research: desing and methods*. (Vol 5). Sage Publications.

Ekler**Ek 1.** Türkiye’de pipo pazarının tanımlanması

Sıra	Pipo Pazarının Tanımlanması	Değerlendirme Ölçütleri	Ortalamalar	
1	Pazarın müşteri açısından tanımı	1-Müşterilerin Hiçbir Belirgin Özelliği Yok	2 3 4 5-Müşteriler Çok Belirli Bir Grup	4,2
2	Pazarın dönen/duran varlıklar açısından tanımı	1-Dönen Varlık Ağırlıklı Bir Sektör	2 3 4 5-Sabit Varlık Ağırlıklı Bir Sektör	1,2
3	Pazarın değişken/sabit gider açısından tanımı	1-Değişken Gideri Yüksek Bir Sektör	2 3 4 5-Sabit Gideri Yüksek Bir Sektör	1,4
4	Pazarın kurumsal davranış biçimleri açısından tanımı	1-Klup/Collegial Davranış	2 3 4 5-Kendini Bilmez Davranış	1,2
5	Pazarın rekabet durumu açısından tanımı	1-Monopol	2 3 4 5-Tam Rekabet	4,4
6	Pazarın giriş zorluğu açısından tanımı	1-Girişi Kolay Pazar	2 3 4 5-Giriş Zor Pazar	4,2
7	Pazarın kar/satışlar açısından çekicilik derecesi	1-Tatmin Edici	2 3 4 5-Tatmin Edici Değil	1,2
8	Pazarın kar/özvarlık açısından çekicilik derecesi	1-Tatmin Edici	2 3 4 5-Tatmin Edici Değil	1,2
9	Pazarın yıllar itibarı ile dengeli karlılık açısından tanımı	1-Karlılık Dengelidir	2 3 4 5-Karlılık Dengesizdir	3,4
10	Pazarın yıllar itibarı ile dengeli talep açısından tanımı	1-Talep Dengelidir	2 3 4 5-Talep Dengesizdir	2,4
11	Pazarın talebin fiyat elastikliği açısından tanımı	1-Talebin Fiyat Esnekliği Düşük	2 3 4 5-Talebin Fiyat Esnekliği Yüksek	1,8
12	Pazarın sorun/olay karmaşıklık derecesi açısından tanımı	1-Karmaşıklık Derecesi Düşük	2 3 4 5-Karmaşıklık Derecesi Yüksek	2,2
13	Pazara devlet/resmi makam müdahalesi	1-Çok Düşük Devlet Müdahalesi	2 3 4 5-Çok Yüksek Devlet Müdahalesi	1,6
14	Pazarı etkileyen çevresel faktör sayısı	1-Az Sayıda	2 3 4 5-Çok Sayıda	3,4
15	Çevresel faktörlerin büyük çoğunluğunun değişim hızı	1-Düşük	2 3 4 5-Yüksek	2,4
16	Pazarın belirsizlik derecesi	1-Düşük Belirsizlik	2 3 4 5-Yüksek Belirsizlik	2,4
17	Pazarın gelişme hızı	1-Düşük Gelişme Hızı	2 3 4 5-Yüksek Gelişme Hızı	1,4
18	Pazarın yaşam evresi	1-Başlangıç	2 3 4 5-Bitiş	4,2
19	Pazarın gelişim hızının gelecek yıllardaki durumu	1-Düşük Gelişim Hızı	2 3 4 5-Yüksek Gelişim Hızı	2,2